

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA

IRMA JONAITIENĖ

Edukologijos (specializacija - vaikų teisių apsaugos vadyba)
magistrantūros studentė

**VAIKŲ TEISĖ Į MOKYMĄSI BE STRESO:
MOKINIŲ IR MOKYTOJŲ POŽIŪRIS**

Magistro darbas

Mokslinė vadovė: dr. Birutė Šilėnienė

Šiauliai, 2009

Darbas originalus.....Irma Jonaitienė

Magistro darbo santrauka

Magistro darbo tema: VAIKŲ TEISĖ Į MOKYMĄSI BE STRESO: MOKINIŲ IR MOKYTOJŲ POŽIŪRIS.

Magistro darbe analizuojama vaikų teisė į mokymąsi be streso: mokinių ir mokytojų požiūriu. Didelė siekiamybė būtų mokinių teisės į mokymąsi be streso įgyvendinimas. Aktuali ir įdomi tema tiek mokslui, tiek diskusijoms. Nepriklausomai nuo amžiaus, mokiniai mokykloje patiria didžiulį stresą ir nerimą. Taip yra dėl per didelio pamokų skaičiaus, dėl per gausiai užduodamų namų darbų, dėl nesutarimų su bendraamžiais, konfliktų su pedagogais.

Kad mokinys mokymo įstaigoje nepatirtų streso, pirmiausia iš kasdienybės turėtų būti išgyvendintas pasityčiojimas, įžeidinėjimai (tiek iš bendraamžių, tiek iš mokytojų pusės), smurtas. Būtent paauglystėje svarbu padėti gerus pamatus mokykloje, o jei pamatu taps stresas, rezultatas taps apgailėtinu.

Tyrimo objektas – teisė mokytis be streso saugioje mokymo (-si) aplinkoje.

Tyrimo tikslas – atskleisti mokinių ir mokytojų požiūrį į teisę mokytis be streso saugioje mokymo (-si) aplinkoje.

Tyrimė dalyvavo 270 respondentų: 70 bendrojo lavinimo mokyklų mokytojų ir 200 bendrojo lavinimo mokyklų 6 – 12 klasių mokinių.

Anketinės apklausos metodu tirta mokinių teisė į mokymąsi be streso, kaip mokiniai ir mokytojai apibūdina stresą, kas sukelia stresą mokykloje, kaip jie jį išgyvena, kaip mokiniai supranta agresiją, kur jie ieško pagalbos, jei tenka susidurti su agresija, ar žino savo teises ir pareigas, požiūris į mokyklą, ką veikia laisvalaikiu, ką veiks baigę mokyklą.

Tyrimu nustatyta, kad dauguma mokinių daugiau ar mažiau patiria stresą mokykloje. Ir mokytojų apklausos duomenys rodo, kad ir dauguma apklaustųjų taip mano.

Hipotezė iš dalies pasitvirtino: sukurta saugi aplinka mokykloje ir geri santykiai tarp mokinių bei mokinių ir mokytojų padėtų užtikrinti teisę į mokymąsi be streso.

Summary

Master's work theme: Children's Right to the Learning process without Stress: the Pupils' and Teachers' Attitude. There are the analysis in Master's work about children's right to the learning without stress. What do pupils and teachers think about it? The large purpose may be learning without stress. It is very important theme for sense and for discussion. The age is not important for pupils, they have got stress and worry. This psychological state are because of large lessons amount, and large homework amount, because of conflicts between children and conflicts between children and teachers.

If we want that pupils have not stress at school, the first what we can do: eliminate the mockery, the violence. To behave on good should teachers and school matters. We build strong base in teenage time

Research object – the right to learn without stress at safe school environment.

Research aim – to provide pupils' and teachers' attitude to the right in learning without stress at safe school environment.

There are 270 respondents from basic schools: 70 teachers and 200 pupils, they have been learning in 6 – 12 forms.

The questionnaire method lets to know facts about pupils' possibility to learn without stress, and how pupils and teachers describe the stress, what make the stress at school, how they fill the stress. The interesting attitude is how pupils understand the stress and violence, where are they looking for the help, do they know there rights. The attitude to school: what is leather time, what pupils will do after the school ending.

The research shows that the most pupils have got the stress at school. The questionnaire shows that teachers think the same as pupils.

Hypothesis is partly right: the safe environment at school and good relations between class matters and good relations between pupils and their teachers can help to gerent the right to learning without stress.

Turiny

SANTRAUKA.....	2
SUMMARY.....	3
ĮVADAS.....	5
1. STRESO IR JO POVEIKIO UGDYMO PROCESUI TEORINIAI ASPEKTAI	
1.1. Streso samprata psichologijoje ir pedagogikoje.....	9
1.2. Streso priežastys.....	10
1.3. Streso poveikis.....	11
1.4. Paauglių patiriamo streso mokykloje priežastys.....	12
1.4.1. Patyčios mokykloje.....	13
1.4.2. Smurtas mokykloje.....	17
1.4.3. Agresija mokykloje.....	21
1.4.4. Stresas dėl įvertinimų.....	23
1.5. Pedagoginė – psichologinė paauglystės amžiaus tarpsnio charakteristika.....	24
1.6. Pagrindinis vaiko teises ginantis įstatymas.....	26
2. MOKINIŲ IR MOKYTOJŲ POŽIŪRIO Į MOKYMĄSI BE STRESO TYRIMAS.....	28
2.1. Tyrimo metodikos ir imties charakteristika.....	28
2.2. Mokytojų ir mokinių žinios apie stresą.....	31
2.3. Mokytojų ir mokinių nuomonė apie smurtą ir agresiją.....	37
2.4. Mokytojų ir mokinių nuomonė apie pagalbą ir teises žinias.....	42
2.5. Nuomonės apie ugdymo įstaigą, popamokinę veiklą, laisvalaikį.....	49
IŠVADOS.....	58
REKOMENDACIJOS.....	59
LITERATŪRA.....	60
PRIEDAI.....	63

ĮVADAS

Tyrimo aktualumas. Stresinių situacijų daugėjimo ir didėjimo laikas atėjo. Su gyvenimo blogaisiais iššūkiais nesusitvarko ne tik suaugusieji, bet ir vaikai, jaunuoliai. Daugelis streso ir įtampos didinimo dirgiklių tampa itin pavojingais – sukelia sunkiai gydomų susirgimų. Bendrine, visiems suvokiama prasme, stresą apibūdintume kaip vidinę įtampą, pasireiškiančią fiziologiniais pokyčiais. Streso paveikti žmonės, neatsižvelgiant į jų amžių, yra lengvai pažeidžiami, mažai darbingi, kupini įvairių psichologinių baimių. Būtina atkreipti dėmesį į tai, kad stresas išsekina atmintį, gebėjimą susikaupti, produktyviai bendrauti. Juk būtent išvardinti gebėjimai yra patys reikalingiausi mokiniui. Verta prisiminti, jog stresas – asmens (organizmo) reakcija, tad yra valdomas procesas. Tuo pačiu stresas turi naudingų sudedamųjų elementų – jis skatina aktyvumą. Gerų rezultatų siekiantys mokiniai stresą patiria nuolat – tai nesusėtos paruošti pamokos, prastesni rezultatai nei tikėtasi, nesuvokta dėstomoji medžiaga, laiko stygius... Pasak B. O'Honlon (1999), būti gyvu – reiškia patirti stresą, kuris yra neatsiejamas gyvenimo komponentas. Didžioji problema - ne kaip streso atsikratyti, o kaip jį pažaboti. Švietimo įstaigose tokio darbo turi imtis pedagogas, tam turi būti pritaikyta aplinka, skleidžianti geranoriškumą ir pasitikėjimą.

Didele siekiamybe būtų mokinių teisės į mokymąsi be streso įgyvendinimas. Aktuali ir įdomi tema tiek mokslui, tiek diskusijoms. Nepriklausomai nuo amžiaus, mokiniai mokykloje patiria didžiulį stresą ir nerimą. Taip yra dėl per didelio pamokų skaičiaus, dėl per gausiai užduodamų namų darbų, dėl nesutarimų su bendraamžiais, konfliktų su pedagogais. Galėtume vardyti ir vardyti priežastis sukeliančias stresą, nes jas pagal amžiaus grupes nurodytume vis kitokias.

Norint bent maža dalimi įveikti stresą ir sukurti sąlygas vaikams mokytis be streso, būtina žinoti pagrindinius **mokyklos baimės ir mokyklos streso šaltinius**. Juos K. Hurrelmann, G. Unvergzat (2001, p. 121) įvardija taip:

1. Išorės veiksniai. Visuomenės nuomonė, valdininkų reikalavimai, ugdymo programų per daug išpūsti uždaviniai.
2. Organizacijos, kur vyksta veiksmas, struktūra ir klimatas: netinkamas vadovavimas, psichologinis šaltis, dažnai pažeidžiamas garbės kodeksas.
3. Prastos darbo – mokymosi sąlygos, per dideli krūviai, įtampa.
4. Asmens vaidmuo organizacijoje: per daug ar per mažai įpareigojimų, asmenybės charakterio neatitinkanti veikla.
5. Mokymosi perspektyva.

6. Šeimos ir mokyklos ryšys: ar mokykla yra traktuojama kaip šeimos narys, ar kaip priešas.

Vienas svarbiausių bendrojo lavinimo mokyklų tikslas – išugdyti asmenį, pajėgų savarankiškai bei kartu su kitais spręsti savo ir visuomenės gyvenimo problemas, pozityviai keisti Lietuvos tikrovę, kūrybingai atsakyti į šiuolaikinio pasaulio iššūkius, gebanti įprasinti savo gyvenimą prieštaringoje dabarties tikrovėje (Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai, 2003, p. 8). Tuo pačiu pripažįstama, kad nei nauji suolai, nei modernūs kompiuteriai neatstoja žmogiškųjų veiksmų. Kad mokinys mokymo įstaigoje nepatirtų streso, pirmiausia iš kasdienybės turėtų būti išgyvendintas **pasityčiojimas, įžeidinėjimai (tiek iš bendraamžių, tiek iš mokytojų pusės), smurtas**. Jei šitie veiksniai susilpnėtų, mokinys kur kas geriau atliktų užduotis, drąsiau reikėtų mintis, būtų pilietiškai aktyvus.

Įrodyta, kad bet koks pasikeitimas, net ir į gerąją pusę, gali sukelti stresą. Tačiau ne pats pasikeitimas ar įvykis čia svarbiausia, kur kas svarbiau reakciją į jį. Kas yra stresorius asmeniui, itin priklauso nuo paties žmogaus! Mokykloje į tą patį įvykį atskiri mokiniai gali reaguoti skirtingai, pvz., vienas vaikas gali tik nuliūsti ar supykti gavęs neigiamą pažymį, kitas tai išgyvena emocionaliai. Kaip individui sekasi reguliuoti stresorius savo gyvenime priklauso nuo daugybės veiksnių, tokių kaip genetika, suformavusių asmenybės bruožų, ankstyvosios asmenybės patirties, socialinių lūkesčių, siekių moksle, šeimos reakcijos, taip pat nuo sugebėjimo pasirengti stresinėms situacijoms. Tokiame veržliame, gausiame įvykių ir informacijos amžiuje tampa vis sunkiau išsaugoti ir sustiprinti psichinę ir fizinę sveikatą, išvengti nervinių sutrikimų.

Stresinės situacijos dažniausiai užsimezga pamokoje. Pamoka – bendra mokytojo ir mokinio veikla, kurią drąsiai galima vadinti mokymo(-si) pagrindu. Būtent jos sėkmingumas didžia dalimi nulemia viso ugdymo proceso sėkmingumą“ (Lileikienė, Milašiūnaitė, 2007, p. 71).

Mokykla turėtų būti tokia institucija, kurioje vaikai jaustųsi saugūs, būtų gerai nusiteikę ir norėtų mokytis bei eiti į mokyklą. Nes mokykla sukuria visą tolimesnio gyvenimo pagrindą, kuris tarnaus vaikui visą likusį gyvenimą. Dažniausiai gyvenimo pagrindus ir padeda mokykla.

Vykstant visuomenės atsinaujinimui, mokykla tampa nuolatiniu kaitos ir naujovių iniciatoriumi ir diegėju. Sparčiai vykstanti kaita visuomenėje, ekonominiai pokyčiai, nedarbas sukelia stresinę situaciją, visuomenė tampa nesaugia. Tuo tarpu Lietuvoje vykstančios kaitos tikslas priešingas – visuomenės ir kiekvieno jos nario saugumas (Gudžinskienė, Barkauskaitė, 2001).

Stresas nežino amžiaus ribų, tačiau jis greičiausiai pasireiškia paauglystėje, todėl mes savo darbe analizuosime paauglių patiriamus streso veiksmus. Visais laikais vienas iš labiausiai mokslininkus dominančių problemų yra paauglystės amžiaus tarpsnis. Toks domėjimasis nėra atsitiktinis, nes būtent šiuo laikotarpiu vyksta didžiausios permainos, susijusios su individo

psichosocialine, kognityvine ir fizine raida (Tilindienė, 1996, p. 148). Būtent paauglystėje svarbu padėti gerus pamatus ir mokykloje, o jei pamatu taps stresas, rezultatas bus apgailėtinas.

Įvardijome priežastis, dėl kurių mokinys praranda teisę į mokymąsi be streso. 2002 metais Pasaulinės sveikatos organizacijos atliktas tyrimas atskleidė, kad patyčios Lietuvoje, palyginti su kitomis Europos šalimis, yra labiausiai paplitusios. Pavyzdžiui, Švedijoje patyčias patiria tik maždaug kas dešimtas mokinys. O Lietuvoje patyčias patiria apie pusę Lietuvos mokinių (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006). Neišvengiama žiaurių smurtinių įvykių ugdymo įstaigose. Pedagogų seminaruose išsakoma nuomonė, kad smurtas Lietuvos mokyklose – nuolatinė kasdienybė. Tik keletas mokyklų teigė, kad joms smurtas nėra didelė problema. Dažniausia tai gimnazijos, kuriose griežta mokinių atranka, o smurtaujantys mokinius iškeliami į kitas mokyklas. (Karmaza, Grigutyte, Karmazė, 2007, p. 15).

Tyrimo problema. Mokykla yra viena svarbiausių žmogaus socializacijos institucijų, kurioje vaikai, bendraudami su kitais vaikais, greitai perima gerąsias ir blogąsias elgesio normas. Taip pat perima ir pirmuosius streso pasireiškimus. Tad dar vienas mokyklos vaidmuo tampa neišvengiamu – užčiuopti streso “bakteriją” pačioje užuomazgoje ir ją likviduoti. Taip būtų padėti patys tvirčiausi pamatai galimybei mokytis be streso. Mokiniai smurtauja prieš kitus bendraamžius ar gadina daiktus, inventorių. Jau pradinėse klasėse agresija pasireiškia įvairiausiomis formomis: nuo žodinių įžeidimų, patyčių, prasivardžiavimų iki reketavimo ir fizinio smurto. Tai ne tik gniuždo vaiką, bet ir moko agresyvaus elgesio, kurį vėliau vaikas perkelia į savo šeimą ar aplinką. Tai gi reikia išsiaiškinti, kokios yra streso mokykloje priežastys.

Tyrimo objektas – teisė mokytis be streso saugioje mokymo(-si) aplinkoje.

Tyrimo hipotezė – tikėtina, kad saugios aplinkos ir pozityvių santykių tarp mokinių bei mokinių ir mokytojų mokykloje kūrimas padėtų realizuoti teisę į mokymąsi be streso.

Tyrimo tikslas – atskleisti mokinių ir mokytojų požiūrį į teisę mokytis be streso saugioje mokymo(-si) aplinkoje.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti psichologinę, pedagoginę ir sociologinę literatūrą, moksleivių patiriamo streso priežastis mokykloje.
2. Atskleisti streso poveikį moksleivių mokymosi motyvacijai.
3. Išnagrinėti mokinių žinias apie jų teises į mokymą (-si) be streso saugioje aplinkoje.
4. Nustatyti, ar mokiniai patiria didelį stresą besimokydami mokykloje.
5. Palyginti mokinių ir mokytojų požiūrį į streso priežastis bei pasekmes mokykloje.

Tyrimo metodologija – tai pažinimo metodai ir būdai konkrečioje mokslo kryptyje. Konkrečioje kryptyje metodologija – tai žinių sistema apie mokslinio pažinimo procesą, metodus ir konkrečių tyrimų metodiką (Kardelis, 2002, p. 13).

Tyrime remiamasi *humanizmo teorija* – istoriškai kintančia pažiūrų sistema, pripažįstančia pagarbą žmogaus orumui, teisėms į laisvę, lygybę. Žmogaus teisės yra pripažįstamos kaip prigimtines, socialinės kilmės. Humanistinė pažiūrų sistema atspindi socialinę realybę ne esamybės požiūriu, bet siekiamybės.

Tyrimo metodai – mokslinės literatūros analizė, anketinė apklausa, kiekybinė ir kokybinė tyrimo duomenų analizė.

Tyrimo imtis ir organizavimas – anketinėje apklausoje dalyvavo 270 respondentų. Tyrimo respondentais buvo pasirinkti bendrojo lavinimo mokyklų mokytojai ir 6 – 12 klasių mokiniai. Apklausoje dalyvavo 70 mokytojų ir 200 mokinių. Tyrimas atliktas dviejose Šilalės rajono vidurinėse mokyklose ir dviejose Kelmės rajono pagrindinėse mokyklose. Šilalės rajono vidurinėse mokyklose apklausta 40 mokytojų ir 100 mokinių. Kelmės pagrindinėse mokyklose apklausta 30 mokytojų ir 100 mokinių.

Darbo etapai:

1. 2007 m. rugsėjis – gruodis – formuluojama darbo tema, tikslas, uždaviniai;
2. 2008 m. sausis – rugsėjis - išanalizuoti dokumentai, psichologinė ir pedagoginė literatūra, parengti teorinės dalies metmenys;
3. 2008 m. spalio – gruodis - parengta anketa ir praveistas empirinis tyrimas;
4. 2009 m. sausis – kovas - atlikta tyrimo duomenų statistinė analizė ir aprašymas;
5. 2009 m. balandis – gegužė - suformuluotos išvados bei parengtos rekomendacijos. Darbas baigtas tvarkyti, parengtas gynimui.

Darbo naujumas – atliktas tyrimas yra ne tik naujas, bet ir reikšmingas teoriniu bei praktiniu požiūriu. Tyrimo rezultatai ir išvados gali būti naudingi mokytojams, mokyklų vadovams, socialiniams pedagogams ir darbuotojams, mokinių tėvams ir kt. sprendžiant streso mokykloje problemas ir jo įveikimo būdus.

Darbo struktūra – šį magistro darbą sudaro: santraukos lietuvių ir anglų kalbomis, įvadas, 2 skyriai, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas, 2 priedai. Darbe pateikiama 24 lentelės, 12 paveikslų.

1. STRESO IR JO POVEIKIO UGDYMO PROCESUI TEORINIAI ASPEKTAI

1.1. Streso samprata psichologijoje ir pedagogikoje

Stresas iki šiol yra labai įdomi ir iki galo neišnagrinėta tema, žmogus patyręs ką nors neigiamo iškart puola kaltinti ne save, ne savo poelgius, o stresą, kurį jis patyrė.

Žodis „stresas“ seniai įėjo į mūsų kalbą ir mes net nesusimąstome jį vartodami. Stresas, ko gero, pastaraisiais metais tapo vienu iš neteisingiausiai suprantamų ir labiausiai ne vietoje vartojamų žodžių. Baugoka, kai dar ir dešimties metų nesulaukę vaikai skundžiasi dėl „mokyklinių stresų“, tėvai dejuoja dėl stresų, kuriuos patiria padėdami paruošti vaikams pamokas, mokytojai skundžiasi dėl stresų mokykloje (Vollmer, 1998, p. 73). Stresas skirtinguose literatūros šaltiniuose apibūdinamas vis kitaip, todėl paanalizuosime kelis streso apibūdinimus:

- H. Vollmer (1998, p. 77) pateikia tokį apibūdinimą: „Organizmo būseną, kuri pasižymi specifiniu sindromu, bet gali būti sukelta ir įvairių nespecifinių dirgiklių (infekcijų, sužeidimų, nudegimų, spinduliavimo, taip pat pykčio, džiaugsmo, pajėgumo didinimo ir kitų streso faktorių). Stresą galima suvokti ir kaip išorinius poveikius, prie kurių kūnas nepakankamai prisitaikė, pavyzdžiui, operacijos, apsinuodijimas, nėštumas. Psichinis stresas atsiranda dėl specifinių reikalavimų ir subjektyvių įveikimo galimybių neatitikimo...”

- „Stresas – įvairios kilmės dirgiklių ar situacijų sukelta fizinė ir psichinė įtampos būseną. Ją sukelia staigūs poveikiai ar ilgalaikė perkrova. Tam tikrą įtampą išgyvena mokytojai ir mokiniai kiekvieną pamoką“ (Jovaiša, 2007, p. 277).

- D. G. Myers (2000) stresą apibrėžia kaip bendrą procesą, kuriuo įvertiname ir reaguojame tam tikrus grėsmę ar iššūkį keliančius įvykius, vadinamuosius stresorius.

- Stresas, žmogaus būseną, kylanti dėl įvairių ekstremalių poveikių, t.y. stresorių (Psichologijos žodynas, 1993, p. 295).

Nors buitinėje kalboje stresu dažniausiai vadiname nemalonius dalykus, iš tikrųjų tai kompleksiškas fiziologinius ir motyvacijos aspektus apimantis reiškinys Tikroji sveikatos problema – tai ne stresas apskritai, o tai, kad žmogus nesugeba atskirti normalaus, sveiko streso nuo žlugdančio, ligą sukeliančio streso (Vollmer, 1998, p. 78). Deja, itin mažai kalbama apie tai, kaip suvienijus jėgas išsikaupti iš streso, ar įveikti jį su kuo mažesnėmis blogosiomis pasekmėmis. Jei tikslas yra užtikrinti mokinių teisę į mokymąsi be streso, tai pirmasis žingsnis – išsiaiškinti streso priežastis.

1.2. Streso priežastys

Streso priežastys gali būti labai įvairios. Stresą gali sukelti mokykloje gautas neigiamas pažymys, ižeidžianti pravardė ar kivirčas su klasės draugu t.t. Dažniausiai stresą eidami vienas po kito sukelia daugybė atsitikimų. Todėl būtų netikslinga į kiekvieną situaciją žvelgti atskirai. Jei vaikas buvo pastumtas bendramokslio, kiti tuo tarpu juokėsi iš jo, kaip nevykėlio, o nukentėjęsysis neišdrįso pasakyti mokytojui, kas nutiko, streso sėkla jau pasėta. Dar prastesnės pasekmės būtų, jei mokytojas apie įvykį žinodamas – nesureaguotų. Tokia situacija tik pradžia blogio, kuris vyksta toliau ir vis didėjančiu krūviu. Jei esame sveiki ir pilni jėgų, turime galimybę pasikalbėti ir sulaukti pagalbos - lengvai galime išverti vieną kitą įvykį. Tačiau pavargę, sudirgę ar susirgę mes nepajėgiame atsispirti streso veiksniams. Taip gali susidaryti užburtas ratas: juo daugiau stresą sukeliančių veiksnių aplink mus, tuo silpniau mes jiems priešinamės (Birker, Schott, 1998, p. 9).

K. Birker, B. Schott (1998, p. 9) išskiria kai kurias artėjančio streso akimirkas, kurias būtina stabdyti, jas sustabdžius, būtų padėtas pamatas teisei į mokymąsi be streso:

1. Grėsmė priartėja per menkus aspektus, kaip žodinis užgauliojimas, trinktelėjimas ranka, ignoravimas.

1. Susidėjus kartu keliems aspektams, situacija tampa nebekontroliuojama.

2. Kai situacija nekontroliuojama, labai sunku imtis tinkamų priemonių, nes jau yra daug streso židinių.

H. Vollmer (1998, p. 80) išskiria stresorius, kurie sukelia šią būseną: tai stresinių situacijų sukėlėjai, ir tik nuo žmogaus, nuo jo būsenos, jo savijautos ir situacijos priklauso, kokį stresą jie sukelia – teigiamą ar neigiamą. Neigiamą stresą sukelia išoriniai dirgikliai, kurie atsiranda slegiančiose situacijose ir kurie per stipriai veikia žmogaus organizmą ir emocijas. Mūsų organizmas reaguoja į pusiausvyrą trikdančius dirgiklius

Stipriausias stresorius yra baimė. Ji gali skatinti mus veikti, gali suteikti mums sparnus, padėti atrasti naujų idėjų ir galimybių. Baimė padėjo mūsų protėviams išgyventi, skatino juos daryti išradimus, o dabar sulaiko žmones nuo neapgalvotų veiksmų. Stresą sukelia baimė dėl gyvybės, dėl išlikimo, baimė, kylanti dėl aplinkinio pasaulio grėsmės sąžinės baimė. Tai reiškia, jog jei baimės nėra per daug, ji skatina mus siekti geresnių laimėjimų, mobilizuoja vidinius mūsų rezervas (Vollmer, 1998, p. 80). Baimė turbūt žmogui iš tiesų yra pats baisiausias stresorius, jie vedami baimės gali padaryti labai daug ką ir neapgalvotai, o tai kartais atsiliepia jų tolimesniame gyvenime.

K. Birker, B. Schott (1998, p. 11) teigia, jog papildomų stresų sukelia ir mūsų vidinis nusiteikimas. Mes keliame pernelyg didelius reikalavimus sau arba siekiame kitų, mums iš šalies primetamų tikslų, kurių patys galbūt ir nesame užsibrėžę. Kaltės jausmas taip pat gali sukelti stresą

t.y. jei darome prieš savo valią, toks mūsų elgesys slegia. Panašiai atsitinka ir tada, kai prieš aplinkinius norime pasirodyti kitokie, negu iš tikrųjų esame, todėl baiminamės būti demaskuoti.

P. Jucevičienė (1996) įvardija tokias stresus darbe dažniausiai sukeliančias priežastis:

- perkrovimas;
- laiko stoka;
- bloga vadovavimo kokybė;
- nesaugi organizacijos politika;
- nesugebėjimas suderinti įpareigojimų ir atsakomybės;
- vaidmenų konfliktai;
- organizacijos ir asmens vertybių neatitikimas;
- įvairaus tipo, ypač neįprasti pasikeitimai;
- frustracija.

Autorės nuomone jei mokytojus prilyginsime vadovams, o mokinius pavaldiniams, galėsime teigti, kad mokytojų ir mokinių stresus paprastai sukelia skirtingos priežastys. Vadovus ar mokytojus dažniausiai veikia atsakomybės, sprendimų našta; mokiniai ar pavaldiniai dažniausiai jaučia įtampą, sukliamą žemo statuso, resursų stokos, per didelio apkrovimo darbe.

Ir vieni, ir kiti stresus jaučia esant gan bendrai priežasčiai – frustracijai. **Frustracija** – tai emocinė būseną, kai kelyje į tikslą pasitaiko žmogui atrodanti neįveikiama kliūtis, o aplinkybės neleidžia atsisakyti šio tikslo. Pavyzdžiui, darbo tiek daug, jog darbuotojas nieko nebespėja, yra peikiamas net kelių asmenų už ne laiku ar net nekokybiškai atliktą darbą; jis greičiausiai pradės jausti tokią emocinę būseną kaip frustraciją (Jucevičienė, 1996, p. 244). Psichologijos žodyne (1993, p. 86) **frustracija** apibūdinama kaip nemaloni psichinė būseną, atsirandanti dėl vidinių ar išorinių jėgų, kurios trukdo siekti tikslo. Būdingiausios vidinės kliūtys – slopinimas, vidinis konfliktas, išorinės – kito žmogaus prieštaravimas, visuomenės elgesio taisyklės. Frustracija tuo stipresnė, kuo labiau trukdoma asmenybei reikšminga veikla, veiksmai ir kuo arčiau yra siekiamas tikslas.

1.3. Streso poveikis

Streso būseną gali veikti žmogų ir teigiamai, ir neigiamai. Net vieną ir tą patį žmogų gali veikti blogai ir gerai, atsižvelgiant į nuotaiką, situaciją, sąlygas. H. Vollmer (1998, p. 77-78) išskiria dvi stresų rūšis:

- **teigiami** stresai – teigiamai veikianti įtempta būseną. **Teigiama** prasme stresas skatina motyvaciją, kuri atpalaiduoja energiją norimiems rezultatams pasiekti. Štai sportininkas nervinasi prieš startą arba aktorius ar oratorius jaučia scenos baimę. Žmogus nuogaštuoja, jog jam gali

nepasisiekti arba jam nepavyks išnaudoti visų savo sugebėjimų. Lygia greta mes mobilizuojame ir koncentruojame energiją būsimiems sunkumams įveikti. Jei nebūtų stresų, gyvenimas mums būtų tikra nuobodybė, sunkiai įsivaizduojamas ir ne toks turiningas. Stresas gali paversti mus dirgikliu, neigiamas emocijas skleidžiančiu žmogumi, bet jis gali būti ir uždeganti kibirkštis, stimuliuojanti paskata padaryti ką nors nepaprasta, įgyvendinti idėjas ir labai produktyviai dirbti.

- **neigiami** stresai – neigiamai suvokiamas ir dažniausiai blogai veikiantis išgyvenimas. **Neigiamas** stresas gali sužlugdyti, sukelti depresiją, nervingą reakciją į viską. Dėl jo galime nepajėgti atskirti esminių dalykų nuo neesminių ir tiesiog susirgti. Paveikti teigiamo streso gal net įgyvendinsime savo svajones ir dideliu užsidegimu patrauksime kitus.

1.4. Paauglių patiriamo streso mokykloje priežastys

Paauglystė apibūdinama kaip amžiaus tarpsnis, pasižymintis problemišku, konfliktais mokykloje ir šeimoje. Aštrėjantys prieštaravimai tarp paauglių ir suaugusiųjų pripažįstamų vertybių, stiprėjantis tapatumo jausmas, besikeičiantis statusas visuomenėje verčia individą pažinti ne tik aplinkinį pasaulį, bet ir save patį kaip jo dalelę (Abramavičiūtė, Martišauskienė, 2004, p. 15). Mokykla ir šeima praktiškai yra neatsiejama dalis, jei mokinys blogai jaučiasi namie, tai jam ir mokykloje bus negera, nesiseks mokytis ir atvirščiai.

Sėkmė moksle iš dalies slypi šeimoje. Čia perskaitomos pirmosios pasakos, tėvai pirmieji turėtų kalbėti apie mokslo svarbą, apie draugystę ir pagarbą mokytojams ir draugams. Darnioje šeimoje vaikas nepatiria didelių sukrėtimų ar stresų tai jam ir mokykloje yra gera ir miela, kas be ko, būna ir išskirtinumas.

Anot M. T. Greenberg, R. P. Weissberg, U. Obrein (2003), sėkmingos yra mokyklos ir šeimos apsaugos intervencijos programos, truncančios kiek įmanoma ilgiau, koncentruotos tiek į individą, tiek į jo šeimą bei mokyklą, remiančios mokinio bei jam artimų žmonių sveiką ir pro-socialų elgesį.

Šiais laikais mokiniams mokykloje yra labai sunku mokytis dėl per didelio krūvio, kurio jie nepajėgia aprėpti. Kaip teigia P. Dereškevičius (2000, p. 66), moksleiviais praranda norą mokytis, „kai mokomosios medžiagos turinys neatitinka moksleivio galių“. Vaikai iš tiesų praranda norą mokytis, nes jie nepajėgia įveikti per didelio jiems skirtą krūvio, nebegali kokybiškai atlikti jiems pateiktų užduočių ir t.t.

Kaip teigia L. Kutkienė (2006), padidėjęs stresas paauglystėje – viena iš aktualiausių šiandieninės mokyklos problemų. Paauglių stresui įtakos turi santykiai su tėvais ir krizės šeimoje. L. Piffner (2001) remiasi I. N. Sandler, J. Teil, S. G. West mintimis, kad skyrybos, vieno tėvų nebuvimas šeimoje lemia vaiko elgesio ir emocinius sunkumus, kiti mano, kad daugiau neigiamos

įtakos vaikų psichinei sveikatai turi kasdieniniai stresoriai, su kuriais susiduriama nepilnose šeimose, o ne pačios skyrybos kaip stresinė situacija. Galime teigti, kad mokykla ir šeima tai du neatsiejami vienas nuo kito dalykai, nuo jų abiejų vienodai priklauso mokinių mokymosi motyvacija ir sėkmė.

Didelę dalį mokinių gyvenime užima mokykla, joje patirti išgyvenimai daug įtakos turi tolimesniai vaikų gyvenimui. mokykloje patirtos neigiamos emocijos įtampa sukelia neigiamų sveikatos veiksnių. Emocinius išgyvenimus stiprina patyčios, smurtas, agresija ir stresas dėl pažymių. Neigiamus veiksnius, kurie mokyklinio amžiaus vaikams sukelia stresą, aptarsime plačiau.

1.4.1. Patyčios mokykloje

Patyčios, smurtas ir agresija mokykloje yra trys vienas nuo kito neatskiriami veiksniai. Labai dažnas mokinyms mokykloje patiria šiuos neigiamus veiksniai, dėl to daugumai jų sumažėjo noras ir motyvacija mokytis ir iš viso eiti į mokyklą.

Patyčios yra labai senas reiškinys. Įvairūs neigiami, nepageidautini visuomeniniai reiškiniai, egzistavę ištisus laikmečius, yra kartais netikėtai aptinkami ir atrandami (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006, p. 14).

Patyčios – sąmoningas, neišprovokuotas, nuolatinis vieno asmens ar grupės fizinis ar žodinis kito asmens užgauliojimas, siekiant sukurti nuolatinis prievartos ar įžeidinėjimų modelius (Olweus, 1991). Dominuoja verbalinės patyčių formos, fizinės patyčių formos pagal darymo dažnumą. Mokiniai taip pat kenčia nuo grasinimų, gąsdinimų bei netiesioginių patyčių formų – bendraamžių ignoravimo ir atstūmimo (Targamadžė, Valeckienė, 2007).

N. R. Crick ir K. A. Dodge (1996) nuomone, kai informacija, gaunama iš socialinės aplinkos, pertvarkoma adekvačiai, žmogus demonstruoja socialiai kompetentingą elgesį, o įvairūs informacijos pertvarkymo trūkumai gali lemti nepageidautiną (agresyvų) elgesį. Autorių manymu, kuo daugiau netikslumų atsiranda kiekviename pertvarkymo žingsnyje, tuo didesnė tikimybė, kad žmogus reaguos netinkamai ir pažeis prosocialias elgesio normas.

Patyčios skiriasi nuo įprastų konfliktų tarp mokinių, nes patyčių iniciatoriai nuolat atlieka agresyvius veiksmus, siekdami kitą asmenį įžeisti ar iškaudinti (Boolton, Underwood, 1995). Dauguma autorių patyčias mokykloje traktuoja kaip tam tikrą agresyvaus elgesio formą, tačiau išryškina skirtingus aspektus.

D. Olweus (1993) išryškina tokius patyčių aspektus:

1. Patyčios – tyčinis elgesys, kurio tikslas sukelti kitam žmogui fizinį ar emocinį skausmą.
2. Patyčios vyksta nuolat.

3. Vaikas, patiriantis patyčių, dažniausiai negali pats apsiginti, nes patyčių iniciatorius yra fiziškai ar psichologiškai pranašesnis.

Patyčių, gąsdinimo problema egzistuoja ir Lietuvoje. R. Povilaitis, J. Valiukevičiūtė (2006), A. Zaborskis, L. Cirtautienė, N. Žemaitienė (2005), įvardydami tokį vaikų ir paauglių elgesį mokykloje, dažniausiai vartoja dvi sąvokas - „priekabiavimas“ ir „tyčiojimas“ („patyčios“).

Patyčių iniciatoriai skriaudžia auką ir stiprina savo pozicijas tarp bendraamžių įvairiomis formomis, todėl labai sudėtinga jas yra klasifikuoti. Pirmiausiai pagal tai, kaip patyčios daromos asmeniui, buvo išskirtos tiesioginės ir netiesioginės patyčių formos (Olweus, 1994). A. D. Pellegrini ir J. D. Long (2002) pagal dominuojančias patyčių formas išskyrė:

- **verbalines ir rašytines patyčias**, apimančias pravardžiavimą, neigiamus komentarus, gąsdinimą, bauginančius skambučius telefonu ar elektroninio pašto žinutėmis;

- **fizines patyčias**: mušimą, stumdymą, kandžiojimąsi, spardymą, plaukų pešiojimą, svetimų daiktų gadinimą, nepagarbių gestų rodymą.

A. D. Pellegrini, J. D. Long (2002), Povilaitis, Valiukevičiūtė (2006) pažymi, kad galima apibendrinti patyčių formų įvairovę ir pagal jų darymą asmeniui galima skirti **tiesiogines** ir **netiesiogines** patyčių formas.

Tiesiogines formas dar galima klasifikuoti į:

- Verbalines, kurios dar gali būti skiriamos į žodines (erzinimas, įžeidinėjimas, prasivardžiavimas, gąsdinimas, replikos) bei rašytines (grasinamojo pobūdžio rašymai, grasinamų žinučių SMS ar elektroniniu paštu siuntimas);

- fizines (pargriovimas, įspyrimas, spardymas, mušimas ir t.t.);

- sudėtinės, apimančias ir verbalinius, ir fizinius veiksmus. Tai galėtų būti tokio elgesio pavyzdžiai: reketas, vertimas vaiką atlikti ką nors prieš savo valią.

Netiesioginėmis patyčiomis vadiname tokį elgesį, kuomet vaikas skaudinamas nenaudojant tiesioginės agresijos. Tai vaiko atstūmimas nuo grupės, ignoravimas, nebendravimas su juo, neapykantos prieš vaiką kurstymas.

Patyčioms daryti įtakos turi ir aplinkos veiksniai: ypač pabrėžtinis reikšmingų suaugusiųjų (tėvų, mokytojų) nuostatos, seniai įvestos taisyklės, elgesys bei reagavimas į žeminantį elgesį (Olweus, 1994).

Patyčios turi ilgalaikių pasekmių – tiek patyčių aukoms, tiek ir patyčių iniciatoriams (Schafer, Korn, Smith, Hunter, Mora-Merchan, Singer, Meulen, 2004). Patyčios gali turėti neigiamą poveikį patyčias stebėjusiems mokiniams. Patyčių stebėjimas sukelia nemalonių pojūčių ir distresą, nes dėmesys dažniau koncentruojamas ne į mokymosi veiklą, bet į tai, kaip išvengti patyčių aukos statuso (Zigler, Pepler, 1993). Panašias mintis išsako ir V. Targamadzė, D. Valeckienė (2007), jog

patyčių stebėtojai baiminasi, kad patys bet kada gali tapti patyčių aukomis. Patyčios neigiamai veikia ir visą mokyklos mikroklimatą, nes aplinka tampa persunkta baimės ir bauginimo.

Labai dažnai patyčios vyksta mokykloje tokiu metu ir tokioje vietoje, į kurią suaugusieji neužsuka, arba tokioje vietoje, kur suaugusieji net nesistengia sustabdyti besityčiojančių vaikų. Besityčiojantys vaikai neretai puikiai supranta, kad toks elgesys netinkamas ir nepageidautinas, todėl vengia viešumo ir ypač suaugusiųjų įsikišimo. Juk suaugusieji gali ne tik sustabdyti netinkamą elgesį, bet ir imtis atitinkamų drausminimo priemonių (Povilaitis, Jasiulionė, 2008).

Patyčių situacijoje labai svarbų vaidmenį atlieka stebėtojai – kiti vaikai, kurie mato, kaip vaikas yra žeminamas. Mokykla yra labai palanki terpė turėti tokią stebėtojų auditoriją (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006, p. 10).

Vaikai, kurie tyčiojasi iš kitų, gali būti patys įvairiausi – kaip ir tie vaikai, kurie tampa patyčių aukomis. R. Povilaičio ir J. S. Jasiulionienės (2008) teigimu, jie gali būti neturtingi, bet gali būti ir pasiturintys, gali būti vyresni, bet gali būti ir jaunesni, jie gali būti stiprūs fiziškai, tačiau ne visuomet tyčiojasi tik labai stiprūs vaikai... Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad skriaudėju gali būti bet kuris vaikas – tu, tavo geriausias draugas, tavo bendraklasis ar bendraklasė, vaikas, kuris, atrodo, niekuo neišsiskiria iš kitų, ar vaikas, kuris kažkuo išsiskiria iš kitų vaikų. Pavyzdžiui, rusvaplaukis, riestanosis ar turintis negalią.

Autorių manymu, mokytojai yra tie žmonės, su kuriais mokiniams tenka bendrauti kasdien bent po pusę dienos. Taigi jie paprastai žino nemažai dalykų apie vaikų tarpusavio bendravimą mokykloje. Neretai mokytojai žino ir apie vaikų patyčias. Kartais mokytojai yra puikūs pagalbininkai, padedantys įveikti patyčias. Juk neretai pakanka mokytojo sudrausminimo, kad kiti vaikai nustotų tyčiotis. O kai kuriose situacijose vien sudrausminimo nepakanka – tuomet mokytojas aiškina situaciją, mėgina kalbėtis su vaiku, patiriančiu patyčias, ir su tuo, kuris skriaudžia kitus, bei ieško pagalbos būdų abiem pusėms.

Kiekviena mokykla paprastai turi savo taisykles, kaip mokykloje sprendžiama patyčių problema ir kokių veiksmų imasi, kad patyčių būtų mažiau. Taigi tai, kokia veikla, nukreipta prieš patyčias, vyksta mokykloje, priklauso nuo mokyklos bendruomenės (Povilaitis, Jasiulionė, 2008).

Kaip teigia R. Povilaitis ir J. Valiukevičiūtė (2006) patyčios vyksta tiek tarp berniukų, tiek tarp mergaičių. Kai kuriose tyrimuose nustatoma, kad berniukai daugiau tyčiojasi ir bendraamžių ir patiria patyčias dažniau nei mergaitės. Kiti tyrinėtojai nepastebi ryškių skirtumų tarp berniukų ir mergaičių. Skirtumai, tyrinėjant patyčių paplitimą tarp berniukų ir tarp mergaičių, yra aptinkami tik labiausiai paplitusiose patyčių formose. Pastebėta, kad berniukams dažniausiai yra būdingos fizinių, tiesioginių patyčių formos; stumdymas, mušimas ir pan., o mergaitės dažniausiai linkusios taikyti ir dažniau kenčia nuo netiesioginių verbalinių patyčių – apkalbinėjimo, ignoravimo.

„Patyčios nėra ta patirtis, kuri padeda vaikui sutvirtėti ir užsigrūdinti. Galima sakyti priešingai – tyrimai atskleidžia, kad patyčios gali palikti daug įvairių trumpalaikių ir ilgalaikių pasekmių vaiko elgesiui, emocinei būsenai, bendravimui“ (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006, p. 27).

Autoriai pažymi, kad individualiame lygyje galima išskirti tam tikrus asmeninius bruožus, kurie sudaro palankias sąlygas tapti patyčių auka ar skriaudėju. Pastebima, kad skriaudėjais dažniau būna impulsyvūs vaikai, rečiau jaučiantys kaltę, pasižymintys empatijos stoka, dažniau fiziškai stipresni ar agresyvesni, turintys didesnę valdžios poreikį. Tačiau tai, koku mastu klasėje ar mokykloje pasireišk patyčios, labiausiai priklauso nuo aplinkos veiksnių – mokyklos klimato, agresyvaus elgesio valdymo būdų.

Patyčios yra kaip rizikos veiksnys įvairiausioms psichikos sveikatos ir elgesio problemoms atsirasti. Ir tik veikiant apsauginiams veiksniams – tai gali būti šeimos palaikymas, geri socialiniai įgūdžiai, mokytojų parama – galime tikėtis, kad patyčių pasekmės nebus labai skaudžios (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006, p. 34).

R. Povilaitis, J. Valiukevičiūtė (2006, p. 34-35) išskiria tokias patyčių pasekmes:

- Vaikai, iš kurių tyčiojamosi, dažniau jaučiasi liūdni, prislėgti, nepasitikintys savimi, pasižymi žemesne savęs verte. Jie ima tikėti, kad tikrai turi trūkumų, yra blogi, juokingi, negražūs ir pan.

- Kartais vaikams, kurie susiduria su nuolatinėmis bendraamžių patyčiomis, kyla minčių apie savižudybę.

- Viena iš galimų pasekmių – tai įvairūs psichosomatiniai simptomai: galvos, pilvo, skausmai, pykinimas, miego, apetito sutrikimai.

- Tyčiojimas gali būti viena iš priežasčių, dėl kurių vaikas gali vengti mokyklos, nelankyti pamokų. Taip pat gali prastėti vaiko dėmesingumas mokykloje, jo mokykliniai pasiekimai, vaikui gali būti sunkiau mokytis.

- Ilgalaikės pasekmės – kartais net suaugusiojo amžiuje yra jaučiamos tam tikros vaikystėje patirtų patyčių pasekmės, pavyzdžiui, yra vengiama susitikti su klasiokais, bendrauti su jais, skaudžiai prisimenamos vaikystėje turėtos pravardės.

R. Povilaičio ir J. Valiukevičiūtės (2006) nuomone mokykloje, esant dažnoms patyčioms, mokiniai jausis mažiau saugūs, mažiau patenkinti mokyklos gyvenimu. Be to patyčios veikia visus vaikus – ne tik tuos, kurie įsitraukia į patyčias ar patiria jas, bet ir stebėtojus. Jei mokiniai mato, kad nereaguojama į tyčiojimąsi arba jam netgi pritariama, tuomet formuojasi nuostata, kad toks elgesys yra tinkamas ir priimtinas. Ilgainiui tokia nuostata gali didinti patyčių mastą ir kurti mažiau saugią atmosferą.

Svarbu teisingai suprasti patyčių prevencijos esmę. Tik atsiradus aiškiam supratimui, jog patyčios nėra normalus reiškinys, kad galima sumažinti šio reiškinio mastą, galime pradėti

įgyvendinti tam tikras priemones, galinčias padėti mažinti patyčių dažnumą (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006).

E. Karmazo, N. Grigutytės, E. Karmazės (2007) nuomone Lietuvos mokykloje patyčios yra dažnas atvejis. Jos apima labai platų smurtinio elgesio spektrą, bet dažniausiai patyčių terminas apibrėžia lengvesnio fizinio ar psichologinio smurto formas. Jos gali būti ne mažiau žalingos nei sunkios smurto formos, kaip sumušimas, išžaginimas, grasinimai nužudyti ir pan. Patyčias mokykloje, kaip ir smurtą apibrėžti yra gana keblu. Patyčių fenomenas yra labai dažnas Lietuvos mokyklose, nuolatinės nedidelės priekabės, pravardžiavimai, žeminimai yra daug dažnesni nei sunkios ar žiaurios smurto formos. Todėl patyčioms pastaraisiais metais skiriama daug dėmesio.

1.4.2. Smurtas mokykloje

E. Karmazo, N. Grigutytės, E. Karmazės (2007, p. 4) nuomone smurtas mokykloje – tai bendrosios psichinės visuomenės sveikatos požymis. Būtent mokykla šiomis dienomis turi neatidėliotinai spręsti, ką daryti tais atvejais, kai smurtaujama jos teritorijoje.

Autoriai rekomenduoja tokį apibrėžimą: smurtas mokykloje – tai prievartos pasireiškimas vaikų institucijos teritorijoje ar tarp jos bendruomenės narių.

Mokykloje vaikai praleidžia labai daug laiko – čia jie mokosi, bendrauja su klasės draugais, mokytojais, lanko popamokinius būrelius. Vaikams mokykloje dažnai iškyta sunkumų: prastas pažymys, nerimas dėl sunkaus kontrolinio, nesiseka mokytis ir pan. Vaikai kartais nori pasiguosti, kad jiems sunku mokytis, kad mokymosi tempai labai dideli ir sunku spėti išmokti naują medžiagą, kad nesuspėja padaryti visko, kas užduodama namų darbams ir dėl to gauna blogus pažymius.

Būtume neteisūs teigdami, kad nesvarstoma ir negalvojama, kokiais būdais ir priemonėmis išvengti smurto. Suformuluotos konkrečios taisyklės, nutartys galinčios pagelbėti. Autoriai teigia, kad mokykla, globos institucija, imdamasi veiksmų prieš joje plintantį smurtą, turi aiškiai suformuluoti, kas yra smurtas mokykloje. Tai turi atsispindėti institucijos vidaus dokumentuose. Administracija turi organizuoti savo darbuotojų pasitarimą ar posėdį, kurio metu turi būti priimtas mokyklos teritorijoje galiojantis apibrėžimas, įformintas dokumentu. Mokykla turi priimti tinkamiausią sau apibrėžimą, taip pat turi tai įforminti dokumentais bei supažindinti su tuo mokyklos bendruomenę.

„Prievarta (smurtas) prieš vaikus ir nepriežiūra – visos fizinio ir (arba) emocinio blogo elgimosi, seksualinės prievartos, apleidimo ar aplaidžios priežiūros, komercinio ar kitokio pobūdžio išnaudojimo naudojantis atsakomybe už vaiką, jo pasitikėjimu ar valdžia jo atžvilgiu formos, keliančios faktinę ar potencialią žalą vaiko sveikatai, išlikimui, raidai ar orumui“ (Karmaza,

Grigutytė, Karmazė, 2007, p. 7). Vertėtų išskirti svarbų aspektą, lyg jis būtų sunkios ligos užkratas – pastebėti pirmąjį klaidingą žingsnį į smurto pusę.

Mokykloje pasitaiko pačių įvairiausių smurto formų. E. Karmaza, N. Grigutytė, E. Karmazė (2007, p. 12) išskiria tris didesnes kategorijas:

- fizinis smurtas;
- seksualinis smurtas;
- emocinis smurtas

Fizinis smurtas prieš vaikus. Tai tų asmenų, kurie yra atsakingi už vaiką, turi jo pasitikėjimą ar santykinę valdžią jam ir galimybę jį kontroliuoti, faktinę ar potencialią fizinę žalą vaikui keliantys veiksmai sąveikaujant (arba nesąveikaujant) su juo (Karmaza, Grigutytė, Karmazė, 2007, p. 12).

Emocinis smurtas prieš vaikus apima judėjimo laisvę apribojantys veiksmai, nuvertinimo, menkinimo, žeminimo, šmeižimo, padarymo atpirkimo ožiu, grasinimo, gąsdinimo, atskyrimo, kvailinimo ar kitokie ne fizinio kontakto priešiški elgsenos modeliai, keliantys ar sudarantys sąlygas sukelti žalą vaiko fizinei, emocinei, psichinei, dvasinei, moralinei ar socialinei sveikatai ir vystymuisi. Šie veiksmai yra sąmoningai atliekami asmens, turinčio tiesioginę valdžią, galią vaiko atžvilgiu ar vaiko pasitikėjimą. Tai nurodė aukščiau paminėta autorių grupė.

Seksualinis smurtas prieš vaikus. Tai priklausomų raidos požiūriu vaikų ir paauglių įtraukimas į seksualinę veiklą, kuriai jie nėra pakankamai subrendę, kurią ne visai suvokia, į kurią nesugeba tinkamai reaguoti, kuri pažeidžia socialinius tabu ir kuria tvirkintojas siekia patenkinti savo seksualinius poreikius ar gauti su šia sritimi susijusį pelną.

Anot autorių, susipažinus su įvairiais mokyklų iniciatyva atliktais tyrimais, tenka konstatuoti, kad smurtas mokykloje – dažna problema. Dažniausia smurto forma – smurtas tarp mokinių. Mokiniai tiesiogiai ar per apklausas atskleidžia atvejų, kai jie nukentėjo nuo pedagogų. Smurtas nieko nedarant nedings. Mokyklos turi imtis priemonių, kad smurtas nebūtų vaikų ir pedagogų gyvenimo kasdienybė (Karmaza, Grigutytė, Karmazė, 2007, p. 15 - 16).

Mokytojas yra neatsiejama mokyklos dalis, todėl jo santykis su mokiniais yra svarbus veiksnys, įtakojantis mokinių pažangumą. Mokinių pažangumas iš dalies priklauso ir nuo mokytojo kompetencijos pobūdžio. Taigi mokytojas O. Tijūnelienės (2000) teigimu – visuomenės įgaliotinis. Vykdydamas socialinį užsakymą, rengdamas gyvenimui žmones, kurie tobulins krašto žmonių gyvenimą, puoselės kultūrą, patenkindamas ne tik mokinių, bet ir šeimos, visuomenės interesus, jis pripažįstamas kaip reikšmingas ugdymo veiksnys ir autoritetas. Štai ir įvardinti su svarbūs dalykai – taisyklės, kurių laikantis klimatas mokymo įstaigose pagerėtų, ir mokytojai, kaip laidininkai tarp tėvų, mokinių, visos kitos bendruomenės.

G. Butkienė, A. Kepalaitė (1996, p. 83) išskiria mokykloje mokytojo atliekamus svarbius vaidmenis: klasės lyderio, dalyko mokytojo, auklėtojo, patyrusio ir pasitikėjimą keliančio vyresnio draugo. Kaip klasės lyderis, mokytojas yra atsakingas už psichologinį klasės klimatą. Mokytojas yra atsakingas už tinkamą mokinių elgesį klasėje, bei pažiūras į bendraklasius, mokomą dalyką, mokyklą, socialinius reiškinius. Iš dalies mokytojas savo idėjomis, pažiūromis, diegiamais dalykais gali pristabdyti, bet ne sustabdyti smurtą mokykloje. Sustabdyti smurto visiškai turbūt niekada nebus įmanoma. Mokytojas savo bendravimu, žiniomis mokiniams gali įdiegti daug teigiamų savybių, mokyti vaikus bendrauti be smurto.

Vis tik reiktų pripažinti, kad mokytojai savo pedagoginėje veikloje daro darbo klaidų. M. Barkauskaitė, M. Gaigalienė, R. Makarskaitė (2002) išskyrė esmines darbo klaidas:

- *Pedagoginės etikos stoka*: nekontroliuojamas mokytojų elgesys; mokinių žeminimas; mokinio peripetijų nepaisymas; neteisingas apkaltinimas; prievarta: stumdymas, tampymas už ausų, sąsiuvinų plėšymas, smūgiai linuote, terorizavimas ir pan.

- *Vertinimo problemos*: simpatijos ir antipatijos, išankstinės nuostatos susidarymas ir jos laikymasis.

- *Mokytojų ir mokinių bendravimo problemos*: mažai bendraujama su mokiniais.

- *Teigiamo emocinio klimato stoka*: mokytojai nesupranta mokinių; neteikia dėmesio mokinių išgyvenimams; asmeninėms problemoms; nepatenkina mokinių priklausymo ir meilės poreikių (Barkauskaitė M. ir kt., 2002, p. 175 – 176).

Taigi turime pripažinti, kad mokyklos ramybė, saugumas, smurto mažėjimas, ar jo nebuvimas, labai didele dalimi priklauso nuo mokytojų daromų klaidų. Jeigu jis darys klaidas mokinių auklėjime, bendravime su jais, tai ir mokiniai elgsis nedrausmingai, smurtaus vieni prieš kitus.

Mokyklos jau nebegalima vertinti kaip ramybės ir saugumo salos. Saugumo jausmą iš mokyklų išstumia atėjęs smurtas. Saugumo jausmas yra vienas pagrindinių reikalavimų, siekiant užtikrinti nuoseklų asmenybės ugdymą. Mokykloje įsigalintis smurtas verčia mokinius savaip kurti saugumo regimybę. Mokiniai saugumą užtikrinti bando tokiais būdais:

- šaipydamiesi iš kitų.

- būdami pikti ar agresyvūs. Kuriamas agresyvaus, kaip mažiau pažeidžiamo, vaiko įvaizdis.

- burdamiesi į grupuotes. Priklausymas grupei vaikams ir jaunimui sukuria saugumo jausmą.

- vengdami nesaugių santykių. Mokinys, mokykloje jausdamasis nesaugiai, pradeda apskritai vengti bendrauti, imtis kokios nors veiklos, izoliuoti save nuo mokyklos bendruomenės (Karmaza, Grigutyte, Karmazė, 2007, p. 18).

Mokykloje kylantys sunkumai – mokymosi sunkumai, prasti pažymiai, sudėtingi santykiai su mokytojais mokiniams kelia įtampą ir nerimą. Prasti santykiai gali būti susiję su žinojimu, kad mokinys nuolat yra vertinamas, kuomet vertinamos vaiko žinios, pastangos, elgesys. Taip pat būtina taikstyti su tėvų reikalavimais gauti gerus pažymius, būti geru mokiniu. Būna, kad mokykloje iškylančių sunkumų vaikai negali aptarinėti su savo tėvais – jie slepia savo blogus pažymius, mokytojų pastabas. O blogiems dalykams paaiškėjus, taikomos bausmės. Atsiduriama užburtame rate, nes bausmės ir smurtas – visose pusėse, ir mokykloje, ir namuose.

Smurtas yra nusikaltimas, o už nusikaltimą turi būti baudžiama. Mokiniai turi žinoti, kad mokykla reaguos net į smulkius įvykius mokykloje. Bausmė – tai reakcijos forma. Jeigu mokykla nereaguoja, mokiniai gali suprasti, kad tam tikras netinkamas elgesys yra nebaudžiamas (Karmaza, Grigutytė, Karmazė, 2007, p. 45).

Lietuvoje mokykloms nėra suteiktos teisės taikyti griežtas bausmines priemones. Dėl šios priežasties mokyklos kartais jaučiasi bejėgės, kai susiduria su sunkesniais smurtiniais nusikaltimais. Mokyklos turi bendrauti su kitomis žinybomis, kad, formuodamos savo veiksmų strategiją taikant bausmines priemones, „neperlenktų lazdos“. Mokykla gali taikyti tik pedagoginio poveikio priemones. Jų net negalima pavadinti bausmėmis, kaip jos yra suprantamos. Vietoj termino bausmės dokumentuose rekomenduojama vartoti terminą drausminės priemonės (arba pedagoginio poveikio priemonės).

Pasak E. Karmazos, N. Grigutytės, E. Karmazės (2007), kokias priemones numatyta taikyti, mokyklos administracija turi užfiksuoti dokumentuose. Tai gali būti mokyklos vidaus taisyklės, raštiškos sutartys su tėvais, simbolinės raštiškos sutartys su mokiniais. Prieš sudarant bet kokį dokumentą, kuriame yra nurodomos kokios nors drausminės priemonės, turi būti teisininko įvertinta, ar tai neprieštarauja Lietuvos Respublikos įstatymams. Šie dokumentai turi būti pagrįsti dvišaliu sutarimu.

Autoriai pažymi, kad vaikas, kuris smurtauja, taip elgiasi dėl tam tikrų priežasčių. Tyrimai rodo, kad smurtaujantys vaikai paprastai turi daug psichologinių sunkumų. Vaikas, kuris linkęs į smurtinį elgesį, paprastai turi ilgą neigiamos patirties priešistorę.

E. Karmaza, N. Grigutytė, E. Karmazė (2007, p. 63) išskiria tokius smurto mokykloje simptomus:

1. Mokykloje susidarė aiškiai pastebimos skirtingos grupės, pavyzdžiui: mokinių gaujos.
2. Mokykloje dažnas pravardžiavimas.
3. Mokiniai bei pedagogai teigia, kad mokykloje yra neteisingų dalykų.
4. Mokykloje priimtinas šiukštus elgesys.
5. Mokykloje nemažai drausmės pažeidimų, tvarka nenuosekli.

6. Mokytojai jaučia baimę ir priespaudą.
7. Mokiniai išreiškia nuomonę, kad jų negerbia mokytojai.
8. Individualistai ir atsiskyrėliai nėra priskiriami prie rizikos elgesio grupių.
9. Mokiniai vengia viešai pareikšti savo nuomonę.
10. Mokykloje nėra teigiamų lyderių.

Smurtas gali tapti „įrankiu kovoje dėl pagarbos bei materialinės padėties“ (Gilligan, 2002, p. 34). Vertėtų susimastyti ar verta smurtauti? Dauguma mokinių smurtauja būtent dėl tokių priežasčių kaip išlikimas, nes jei jis neskriaus kitų, tada jį skriaus kiti ir t.t.

1.4.3. Agresija mokykloje

E. Karmaza, N. Grigutytė, E. Karmazė (2007, p. 8) agresija apibūdina taip – tai natūrali žmogaus reakcija į frustraciją keliančias situacijas. Mes negalime uždrausti jausti jausmų. Mokykla turi sudaryti sąlygas, kad negatyvūs jausmai būtų išreikšiami sau ir kitiems nežalingu būdu.

G. Valickas (1997) pažymi, kad šiandien agresija įvardijamas toks elgesys, kuris yra panaudojamas prieš kitą žmogų, gyvą būtybę arba negyvą objektą ir kuriuo siekiama sukelti diskomfortą, skausmą arba padaryti kokią nors žalą.

E. Karmazos, N. Grigutytės, E. Karmazės (2007) teigimu, agresyvus elgesys – viena iš nevalingų reakcijų, kuria organizmas išreiškia didelę vidinę įtampą. Piktybiškas elgesys, agresyvus bendravimas ar puolimas gali trukti gana ilgai. Agresijos būsenos asmuo paprastai yra labai sujaudintas, jaučia didelį pyktį, smarkiai suirzta dėl bet kokios smulkmenos. Jis gali bandyti smogti aplinkiniams kumščiais ar po ranka pakliuvusiais daiktais. Agresyvios būsenos žmogus įžeidinėja aplinkinius, keikiasi, jo raumenys smarkiai įsitempę, kraujo spaudimas padidėjęs.

Pasak R. Povilaičio, J. Valiukevičiūtės (2006), visuomenės požiūris į agresyvų elgesį, tame tarpe ir į patyčias, lemia tai, kokius būdus mes pasirenkame agresyvumui mažinti. Jeigu vyraujanti nuostata yra apie tai, kad patyčios yra normalus elgesys, tai nėra ko tikėtis, kad bus norima ar siekiama pakeisti šį elgesį.

„Agresyvus elgesys vienoje situacijoje yra priimtinas, kitose – smerktinas. Tačiau tiek vaikams, tiek suaugusiems nėra aiški riba tarp socialiai priimtinos ir socialiai smerktinos agresijos formų. Visuomenėje, kurioje nėra vienaprasmiško požiūrio į fizinę agresiją, galima stebėti situacijas, kuomet panašus veiksmas gali būti vertinamas priešingai. Kuomet suaugęs auklėja vaiką, jį mušdamas už netinkamą elgesį – jis jaučiasi teisus, tačiau kai vaikas pradeda „auklėti“ savo bendraamžius panašiu būdu – tai kelia suaugusiųjų nuostabą, kodėl vaikas yra toks agresyvus“ (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006, p. 38).

U. Mielke (1997), A. Suslavičius, G. Valickas (1999), G. Navaitis (1998), D. G. Myers (2000) ir kiti teigia, kad agresija yra įgimta ar įgyta emocija, kuri pirmiausia pasireiškia ginant ar realizuojant individo interesus. Vienų individų agresija yra puolamojo pobūdžio (atimti ką nors, įrodyti savo jėgą ir pranašumą, pažeminti ir nuskriausti, priversti paklusti ir tarnauti), o kitų dažniausiai pasireiškia kaip gynybinė (reaktyvi).

G. Valicko (1997) nuomone, prievartą patyrusių vaikų bei paauglių adaptacijos problemos ypač išryškėja vidurinėje vaikystėje ir paauglystėje: jie yra išsiblaškę, hiperaktyvūs, nedraugiški, nepasitikintys kitais žmonėmis, bei labai agresyvūs. Paauglystėje agresyvus elgesys paprastai yra stipriai susijęs su patirtos prievartos bei smurto laipsniu.

Kadangi agresyvus elgesys yra dažnas ir sukelia daug rimtų problemų, įvairūs autoriai bandė aiškinti agresijos atsiradimo priežastis, jos funkcionavimo ypatumus ir t.t. Kaip teigia A. Suslavičius ir G. Valickas (1999), psichologinės agresijos teorijos yra šios: instinktų, frustracijos agresijos, socialinio mokymosi ir socialinė kognityvinė.

Agresyvius veiksmus galima išreikšti įvairiais būdais, pvz.: agresija gali būti fizinė, verbalinė, tiesioginė, perkeltinė ir t.t. Daugumos autorių požiūriu, agresija yra žodinis ar fizinis smurtas prieš save ar kitą asmenį, norint jam pakenkti arba jį sunaikinti.

K. Hurrelmann ir G. Unvergzat (2001) teigia, kad agresyvus elgesys susiję su asmens psichiniais procesais. Vaikų agresija sukelia vienas po kito sekantys nusivylimai, kada net mažiausias draudimas gali atverti agresijos sklendę. Prievarta sau ir kitiems rodo buvusias frustracijas, kuomet vaikas buvo atmestas, izoliuotas, vienišas. Čia kalbama ir apie savikontrolės stoką, pykčio nevaldymą, emocinę priklausomybę ir perdėtą baimę tą ryšį prarasti. Polinkiui į agresiją įtakos turi ir sudėtingas vaiko charakteris, hiperaktyvumas, impulsyvumas, dėmesio sukonzentravimo problemos, menki socialinių problemų sprendimo įgūdžiai: vaikai supranta kitų vaikų elgesį kaip priešišką, ir nesugeba rasti neagresyvių konfliktų sprendimo būdų.

Paauglio agresyvumas – tai emocijų išraiška, todėl analizuojant vaikų elgesį, būtina nagrinėti ir jų emocijas. Agresyvumą paprastai skatina kelios emocijos (pyktis, pasibjaurėjimas, neapykanta ir t.t.) (Navaitis, 1998). Visos emocijos vaikui reikalingos, jos padeda tikslingiau reaguoti, geriau prisitaikyti. Fizinės ir psichinės kliūtys sukelia atitinkamas reakcijas: į nežymimas kliūtis emociškai reaguojame silpniau, o kai kliudoma pasiekti itin geidžiamo tikslo – neišvengiamas pyktis bei panašios emocijos. Galima sakyti, kad agresyvumą lydi įvairios kliūtys.

Labai dažnai šeima, pedagogai, bendraamžiai agresyvaus paauglio elgesį į priešišką, jo siekimus varžančią aplinką, linkę vertinti kaip priešiškumą, o ne savigyną. Tačiau kartais vaiko poelgiai gali būti ir jo priešiškumo aplinkiniams, kaip nuolatinės vaiko savybės, išraiška. Paprastai mokytojai ir tėvai reaguoja į agresyvius vaiko veiksmus, o agresyvumą sąlygojantis priešiškumas nelaikomas tokiu reikšmingu.

Agresyviems paaugliams sunku normaliai prieiti prie kito ir normaliai kalbėti. Jie įtaria kitą turint priešiškus kėsulį, todėl yra įsitikinę, kad turi reaguoti agresyviai, o ne draugiškai. Agresyvūs paaugliai kitaip suvokia aplinkinį pasaulį, todėl jų reakcija kitokia. Jų elgesys darosi vis sudėtingesnis, nes bendraamžiai nenori su jais turėti jokių reikalų, nežinodami kaip jie reaguos. Kaip teigia U. Mielke (1997), agresyvūs vaikai negerbia savęs. Pirmiausia tai liečia tuos paauglius, kurie agresyviai elgiasi su kitais iš bailumo ir nepasitikėjimo savimi. Jie tikisi taip užsitarnauti pagarbą. Kadangi jiems baimę sumažina agresyvumas, tai jie ir naudojami ta nevykusia savęs realizavimo forma.

Pasak A. P. Goldstein (1998), agresijos pamokos sėkmingai tęsis ir bus naudojamos, jei svarbūs jaunimui žmonės toliau palaikys tokį elgesį ir mąstymą. Nelaimė, tokio principo „kas stipresnis, tas teisesnis“ palaikymas yra dažnas visuomenėje. Dauguma jaunuolių mano, kad bus kaip nors nubausti ar pažeminti, jei nepanaudos jėgos, kuomet pasak tėvų, draugų ją reikėjo panaudoti. Toks spaudimas šiuo metu vis auga tarp jaunesnių vaikų, tiek berniukų, tiek mergaičių.

1.4.4. Stresas dėl įvertinimų

Mokslininkai įvairiai įvardina vertinimo sampratą:

- L. Jovaiša (2002) teigia, jog vertinimas – tai konkretus ir vienareikšmis pedagogų ar moksleivių veiklos ir elgesio kokybės laipsnio nustatymas pagal ugdymo tikslus, uždavinius, mokymosi ir darbo normas.

- Pagal N. L. Gage, D. C. Berliner (1994) - vertinimas – tai informacijos rinkimas, interpretavimas ir apibendrinimas tam, kad būtų galima padaryti sprendimus.

- Pagal R. I. Arends (1998) vertinimas – terminas siejamas su visa mokytojo surinkta ir apibendrinta informacija apie savo mokinius ir klases.

Besimokančiųjų vyresnėse klasėse moksleivių laukia egzaminai ir atestatas, nuo kurio priklauso visas jų tolimesnis gyvenimas – kur jie įstos ir ką galės veikti baigę mokslus. Turėdami prastus pažymius jie nepateks niekur, todėl jaunuoliai turi daug mokytis tam, kad galėtų kur nors patekti. Tokia situacija kelia stresą, vaikai būna įsitempę ir dažnai nesugeba tinkamai atsipalaiduoti. Mintis, kad nuo pažymių priklauso visas tolimesnis gyvenimas, gali tapti nepakenčiama. Būna, kad gavę prastą pažymį atestate jaunuoliai nebemato prasmės gyventi ir bando nusižudyti. Pavasarį moksleiviams dažnai kyla stresas, kurį jie jaučia dėl mokslų. Be to, kai mokykloje iškyla mokymosi sunkumų, vaikams kyla sunkumų ir bendraujant su mokytojais. Kartais mokiniai susipyksta su mokytoju - dėl to gali jausti įtampą pamokoje, gali pykti, jei jiems atrodo, kad mokytojas neteisus.

Mokytojui rašant pažymį kiekvienas vaikas patiria didesnę ar mažesnę įtampą. Juo labiau jeigu mokytojas įvertinimą pasako visos klasės akivaizdoje, o gauti įvertinimą girdint tiems, kurių

nuomonė mokiniui svarbi, nėra labai lengva. Ne vienas vaikas, paauglys patiria stresą bijodamas pasakyti apie gautą ne itin gerą pažymį, pradeda meluoti, bijo grįžti namo, gali net ir susirgti. Šio streso būtų galima išvengti jei tėvai domėtusi ne tik gautu pažymiu, bet ir tuo, kas vaikui patinka ar nepatinka mokykloje, ar patinka mokytis, kas jam sekasi gerai, o kas nelabai ir kur jam reikia pagalbos, kur ne.

Kai kurie mokytojai įtikinėja, kad mokiniai labai nori pažymių, kad pažymys "verčia" mokytis. Mokinių tėvai reikalauja pažymių, sakydami, kad be jų nebežina, kaip vaikai mokosi. Apie mokinių tikrinimą ir vertinimą mokytojai pedagoginėje spaudoje rašo ne tiek jau daug. Todėl tikrinti ir vertinti yra labai sunku. Tačiau dar sunkiau patirti, kaip tai reikėtų daryti, nes kiekvienas vertinimas yra individualus, priklausantis nuo mokytojo ir mokinio. Kiekvienas vertinimas paliečia jausmus, ir nėra vieno gero būdo visiems mokiniams. Būtina suvokti, kad vertinimas - tai ne vien pažymys, bet ir šypsena, pritarimas, paskatinimas ar patylėjimas. Kad pažymys - ne drausminimo ar bausmės priemonė. Kad vertinimas turi tyri būti individualizuotas, atsižvelgiant į tai, kokią pažangą padarė mokinsys savo paties atžvilgiu ir kokią - lyginant su kitais.

1.5. Pedagoginė – psichologinė paauglystės amžiaus tarpsnio charakteristika

Dar nesustiprėjusi paauglio psichika nepakelia prievartos sau, ilgalaikio ir sekinančio lenktyniavimo dėl įvaizdžio. Neveltui įkyrus nerimas ir mintys būdingos vaikams ir paaugliams, besiveržiantiems ne tik atitikti visuomenei priimtas normas, spėti visur ir visada, bet ir būti visada priekyje, gauti tik puikius vertinimus. Ir čia nebūna jokių išimčių, neatsižvelgiama į momento reikalavimus, realų jėgų santykį, tai yra pasireiškia nelankstumas ir maksimalizmas. Visi šie paaugliai - su išryškintu „aš“ jausmu, greit išsiveidžiantys ir savimylūs, vienpusiškai orientuoti į sėkmę, nepripažįstantys jokių nukrypimų nuo užsibrėžto tikslo ir tuo labiau pralaimėjimų. Iš vienos pusės jie nori visame kame atitikti prisiimtus įsipareigojimus, pateisinti lūkesčius, tai yra būti drauge su visais. Iš kitos pusės jie nenori prarasti savo individualumo, ištirpti masėje, būti aklu kažkieno valios vykdytoju. Tame mes vėl matome sunkiai sprendžiamą problemą „būti savimi tarp kitų“, kadangi spaudžiantis nerimas „būti ne savimi“, tai yra pakeistu, netekusiu savikontrolės ir apskritai nepajėgiu, reiškia ir nerimą neatitikti kitus, nebūti priimtu bendraamžių ir (platesne prasme, mokyklinės adaptacijos plane) socialiai pripažintu (Захаров, 2000).

Pasak O. Bulvinaitės (2005), nustatyta, kad 1 – 2 iš 100 mokyklinio amžiaus vaikų jaudinasi, stengiasi išvengti ar atsisako eiti į mokyklą dėl mokyklos baimės. Yra daugybę priežasčių, sąlygojančių mokyklos baimę. Tam turi įtakos mokyklos pakeitimas, griežtas mokytojas, sunkus kontrolinis darbas. Mokymosi problemos gali būti baimės priežastis, bet tai yra tik dalis problemos.

Kaip teigė L. Bukšnytė (2006), adaptacijos mokykloje sunkumai yra viena iš pagrindinių priežasčių, darančių įtaką paauglio apsisprendimui išeiti iš mokyklos jos nebaigus. Manoma, kad dažnai moksleivis palieka mokyklą nebaigęs jos ne todėl, kad yra nepakankamai gabus, o todėl, kad nesugeba toje mokykloje adaptuotis.

Nors į mokyklą vaikas ateina „turėdamas nuomonę apie save“, mokykla turi didžiulę įtaką jo savęs vertinimui. Ypač neigiamą įtaką vaiko savęs vertinimui turi negatyvūs kitų žmonių vertinimai. Nemažai mokytojų, vertindami tiek mokinių mokymąsi, tiek jų elgesį, atsižvelgia į jų klaidas, nesėkmes. Dauguma suaugusiųjų įsitikinę, kad vaikui būtina nurodyti jo klaidas, jį pakritikuoti, nes pagyrimai tik kenkia. Blogiausia, kai kritikuojamas ne konkretus vaiko poelgis ar nesėkmė, o jo asmenybė. Mokykloje naudojama vertinimo sistema taip pat susijusi su mokinio savęs vertinimu. Mokiniai, gaunantys gerus pažymius, susiformuoja teigiamą požiūrį į save, toliau siekia gerų rezultatų, dirba, kad būtų gerai įvertinti. Tie mokiniai, kurie nuolat gauna prastus pažymius, save ima laikyti nevykėliais, išgyvena nerimą, baimę, psichinę įtampą. Mokinių nuostatoms, susijusioms su jų žinių vertinimu, įtakos turi ir tai, kokią reikšmę pažymiams teikia jų tėvai ir draugai. Dauguma psichologų ir pedagogų siūlo penktokams adaptuojantis, t. y. prisitaikant (4 - 6 savaites) nerašyti pažymių, o mokinių žinias vertinti neformaliai (Poderienė, 2002).

Paauglystės amžiaus ribos yra labai sąlygiškos, dažniausiai tarp 12 ir 18 metų. Paskui prasideda jau suaugusio žmogaus periodas. Paauglystė dar kartais skirstoma į ankstyvąją – tarp 12 ir 14 metų, 15-ieji metai – lyg pereinamasis tarpsnis, o 16-18 metai – vėlyvoji paauglystė. R. Žukauskienė (1998) teigimu, tiksliai nurodyti paauglystės pabaigos neįmanoma. Autorė pastebėjo, kad kai kuriose šalyse paauglystė baigiasi tada, kai individai visiškai subręsta lytiškai (tai fizinis organizmo subrendimo kriterijus), kitose – kai subręstama psichiškai ir sociališkai, prisiima atsakomybę.

Psichologiniu požiūriu paauglystė baigiasi tada kai individas suranda savo tapatumą, susikuria savo vertybių sistemą, sugeba užmegzti ir palaikyti tarpusavio draugystės ir meilės santykius, numato ateities perspektyvą (Žukauskienė, 1998).

K. A. Trimakas (1997) nurodo jaunystės fazes ir joms charakteringas laikysenas bei elgesį. Pirmoji fazė pagal jį – ankstyvoji jaunystė (12 - 14 m.). Šiame laikotarpyje pasižymi maištingumas, emocingumas, negatyvūs stiprūs jausmai tam, kas vaikiška, praeičiai ir priklausomybei, tėvų autoritetui. Čia viskas daroma „kitaip“ ir atsižadama to, kas yra sena, eksperimentuojama – apranga, elgesiu, pažiūromis. Paaugliai mėgsta idealizuoti „didvyrius“, filmo ir sporto žvaigždes. Jų socialinė grupė tampa nebe šeima, bet bendraamžių grupės. Sekanti fazė – vidurinioji jaunystė (14 – 16 m.), kuri pasižymi energingumu, entuziastingumu, sumažėja emocijų sąmyšis. Stipriau pasireiškia energija, entuziazmas. Metamasi į sportą. Tačiau trūkumas yra tai, jog energijai ir entuziazmui trūksta tikslesnės krypties. Paskutinioji fazė – vėlyvoji jaunystė (16 – 19 m.). Šiame laikotarpyje

mažiau negatyvumo, mažiau emocijų, jausmų nepastovumo. Paaugliai yra labiau sukalbami. Daugiau pasireiškia protas savo ieškojimais, gali kilti polinkis mąstyti, filosofuoti. Daugiau žiūrima į ateitį, formuojama pasaulėžiūra. Jei nebuvo ankščiau, tai dabar yra tinkamas laikas patirti intuityvius išgyvenimus ir pirmąją meilę. Šiame laikotarpyje taip pat žvelgiama į profesijas, darbus.

R. Žukauskienė (1998) remdamasi tyrimais, nurodo kad tai, kaip paaugliui pavyksta išspręsti tapatumo krizę, labai priklauso nuo visuomenės, šeimos ir draugų.

Taigi, paauglystė yra vienas svarbiausių, jautriausių ir aktyviausių savęs ieškojimo ir atradimo gyvenimo tarpsnių. Jo metu paauglys kritikuoja, ieško savitų sprendimų, yra tikras dėl savo nuomonės teisingumo, t.y. jo gyvenime vyksta daug fiziologinių ir psichologinių pasikeitimų, kurie lemia tolesnę paauglio raidą. Ypatingai svarbu šiuo laikotarpiu su kuo paauglys daugiausia bendrauja, kokias vertybes jis perima, kokie socialiniai, ekonominiai ir net politiniai įvykiai jį supa, nes būtent tai formuoja asmenybę, tam tikros visuomenės narį. Todėl jeigu šiuo metu paauglys patirs agresiją ar smurtą, arba pats tai naudos spęsdamas susidariusias problemas, galima teigti, kad jo asmenybės vystymasis ir sustos ties šia riba. Todėl sudėtinga psichosocialinė paauglio raida ir skatina domėtis, kaip šiuo periodu pasireiškia agresija ir jos naudojimas prieš bendraamžius.

1.6. Pagrindinis vaiko teises ginantis įstatymas

Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija (sutartis) – tai dokumentas, nustatantis civilines, politines, ekonomines, socialines ir kultūrinės vaikų teises. Šiame tarptautiniame teisės akte įtvirtintas pamatinis vaikų teisių apsaugos principas, t.y. vaiko interesų viršenybės principas; principo ištakos - 1959 m. JT Vaiko teisių deklaracijos preambulėje, kurioje pabrėžiama visos žmonijos pareiga vaikui duoti viską, ką ji turi geriausia. Konvenciją LR Seimas ratifikavo 1995 m. liepos 3 d. Lietuva, prisijungdama prie Konvencijos, įsipareigojo užtikrinti vaikams joje numatytas socialines, ekonomines, politines vaikų teises. Aiškus, paprastas ir būtinas įstatymas, kas žmogus užaugtų sveikas, išsilavinęs ir pareigingas. Pripažinkime, sunkiai įgyvendinamas iš esmės ir iki galo. Pirmu žvilgsniu pagrindinės teisės tikrai garantuotos: gydymas, mokslas, saugumas šeimoje, asmenybės neliečiamumas... Tačiau už kiekvieno gerojo įstatymo žodžio slepiasi neigiami dalykai. Vargu, ar įstatymas gali numatyti vaikų, mokytojų ir vaikų tarpusavio bendravimo niuansus, suderinti žmonių tarpusavio santykius. Galimybė mokytis be streso – vienas iš niuansų, apibrėžtų pagrindinės Konvencijos teisės į mokslą.

Tik gimęs vaikelis valstybėje oficialiai įgyja teisę į gyvenimą ir brendimą. Konvencija garantuoja identiteto teisę, teisę laisvai reikšti pažiūras, turėti savo nuomonę. Ypač svarbios tėsės – būti apgintam nuo smurto, gauti išsimokslinimą, būti apsaugotam nuo ekonominio išnaudojimo. Garantuotos kultūrinės teisės, gimtos kalbos vartojimo teisės.

Konvencijos I –osios dalies 1 – ame straipsnyje apibrėžiama vaiko samprata: vaiku (de facto) vadinama kiekviena žmogiška būtybė, neturinti 18 metų, jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažįstama anksčiau (Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija, 1995). Tai reiškia, kad kiekvienas vaikas nesulaukęs pilnametystės yra vaikas, kuris yra priklausomas nuo kažko (nuo tėvų, globėjų ir t.t.).

Šio darbo tikslas – aptarti vaiko teisę į mokslą be streso, siejant ją su saugia aplinka, tad Konvencijos 28 straipsnis svarbus faktą įtvirtinančia esme (Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija, 1995).

1. Valstybės dalyvės pripažįsta vaiko teisę mokytis, ir siekdamos palaipsniui įgyvendinti šią teisę lygių galimybių pagrindu, jos:

- a) įveda nemokamą ir privalomą mokslą iki vaikui sukanka 16 metų;
- b) skatina tobulinti įvairias vidurinio mokslo, tiek bendrojo, tiek profesinio, formas, rūpinasi, kad jis būtų prieinamas visiems vaikams, ir imasi tokių priemonių, kaip nemokamo mokslo įvedimas, o prireikus ir finansinės paramos teikimas;
- c) rūpinasi, kad aukštasis mokslas būtų prieinamas visiems pagal sugebėjimus ir turint reikiamai lėšų;
- d) užtikrina informacijos ir medžiagos mokslo ir profesinio parengimo srityje prieinamumą visiems vaikams;
- e) imasi priemonių, skatinančių nuolat lankyti mokyklą ir mažinti moksleivių, palikusių mokyklą, skaičių.

2. Valstybės dalyvės imasi visų reikiamų priemonių, kad drausmė mokyklose būtų palaikoma metodais, atspindinčiais pagarbą vaiko orumui pagal šios Konvencijos reikalavimus.

3. Valstybės dalyvės skatina ir plėtoja tarptautinį bendradarbiavimą mokslo klausimais, siekdamos prisidėti prie tamsumo ir neraštingumo visame pasaulyje panaikinimo ir sudaryti galimybę naudotis mokslo, technikos žiniomis ir šiuolaikiniais mokymo metodais. Šiuo atveju ypač daug dėmesio reikia skirti besivystančių šalių poreikiams.

2. MOKINIŲ IR MOKYTOJŲ POŽIŪRIO Į MOKYMĄSI BE STRESO TYRIMAS

2.1. Tyrimo metodikos ir imties charakteristika

Tyrimui atlikti parengtos pusiau uždaro tipo anketos (žr. 1 ir 2 priedus). Jas sudaro: 1) demografinis klausimų blokas; 2) klausimų blokas, skirtas tirti mokyklos patikimą ir jos lankymo motyvaciją; 3) blokas apie teises, stresą, teisių pažeidimus (smurtą, muštynes, patyčias); 4) blokas - apie pagalbą smurto ir agresijos atvejais. Sudarant anketas, buvo parengti tokie klausimai, kad atsakymai į juos atspindėtų apklaustųjų žinias apie stresą mokykloje, agresiją, patyčias, apie pasitenkinimą mokykla.

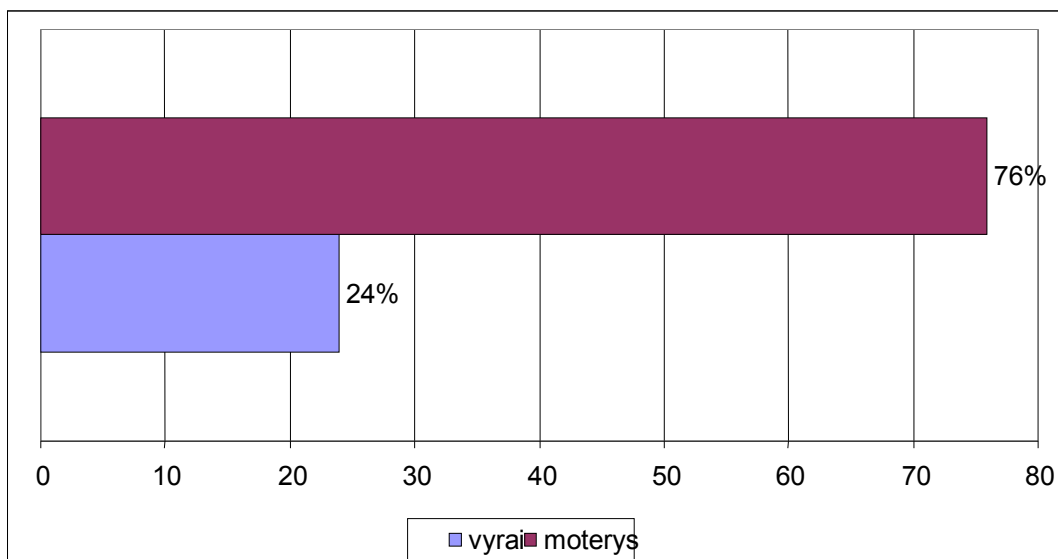
Mokiniam pateikta aštuoniolika atviro tipo klausimų ir penki uždaro tipo klausimai. Mokytojams pateikta devyni atviro tipo klausimai ir du uždaro tipo klausimai.

Mokiniai ir mokytojai patys pildė anketas. Prieš išdalijant anketas buvo paaiškinta, kur reikia įrašyti savo atsakymus, o kur reikia pasirinkti ir pažymėti vieną tinkamiausią atsakymą jiems. Apklausoje dalyvavo 270 respondentų. Išdalinta 70 anketų mokytojams, sugrįžo visos 70 (100 %). Mokiniam išdalinta 200 anketų, sugrįžo visos 200 (100 %).

Tyrimo respondentais buvo pasirinkti bendrojo lavinimo mokyklų mokytojai ir mokiniai. Respondentų atranka – atsitiktinė klasterinė; pirminiai atrankos vienetai – bendrojo lavinimo mokyklos, kuriose yra informaciją galintys suteikti asmenys: mokytojai ir 6-12 klasių mokiniai. Mokiniai ir mokytojai apklausai pasirinkti atsitiktinai, apklausti tie, kurie apklausos metu buvo mokykloje ir sutiko dalyvauti.

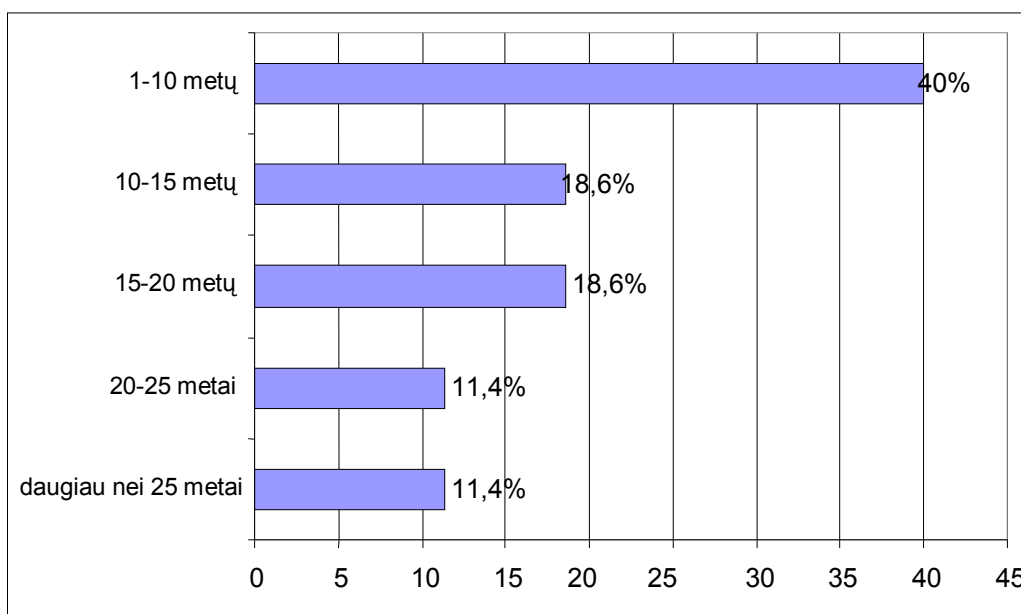
Pagrindiniai tyrimo dalyvių atrankos kriterijai – mokiniai buvo pasirinkti pagal lytį, amžių, klasę, mokytojai buvo pasirinkti pagal tai, kad jie dirbtų su 6-12 klasių mokiniais. Duomenys apdoroti kompiuterine Microsoft Office Excel 2007 sistema.

Tyrimas atliktas Plungės rajono vidurinėse mokyklose ir Kelmės rajono pagrindinėse mokyklose. Duomenys apie mokytojus, dalyvavusius tyrime, pateikiami 1 paveiksle.

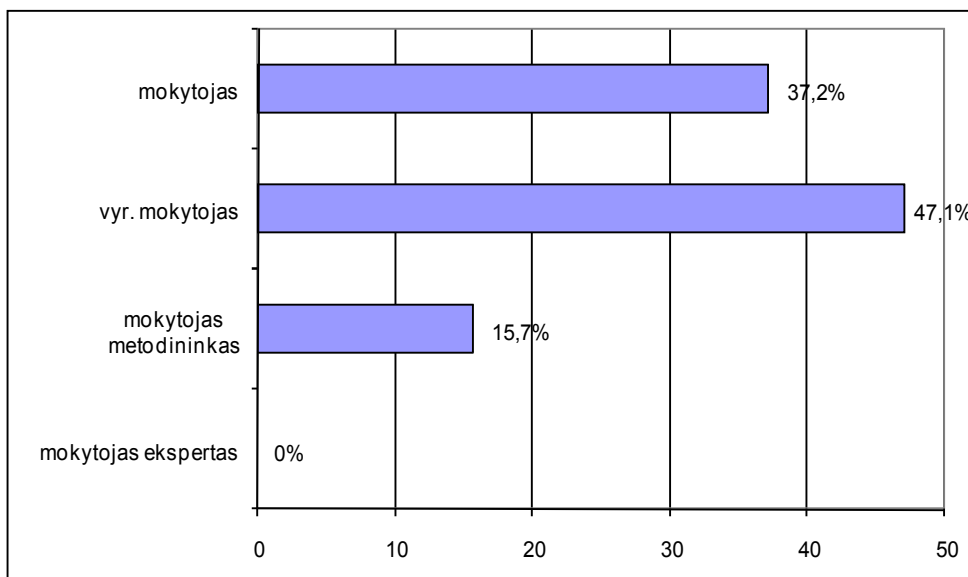
1 pav. Tyrimo dalyviai mokytojai (N = 70)

Apklausoje dalyvavo 70 mokytojų. Iš jų 76 % moterų ir 24 % vyrų. Mokytojai pasirinkti todėl, kad jie didelę laiko dalį praleidžia su vaikais ir mato įvairias mokinių patiriamas konfliktines situacijas.

2 pav. Mokytojų darbo stažas (N = 70)

2 paveiksle nurodytas mokytojų darbo stažas. Apklausoje duomenys rodo, kad daugumos mokytojų darbo stažas yra 1 - 10 metų (40 %). Mažiausiai yra dirbančių nuo 20 iki 25 metų ir daugiau negu 25 metus po 11,4 %.

3 pav. Mokytojų kvalifikacinė kategorija (N = 70)

3 paveiksle yra nurodytos mokytojų kvalifikacinės kategorijos. Iš paveiksle pateiktų duomenų matyti, kad daugiausia mokyklose dirba vyr. mokytojų (47,1 %), mažiausia – mokytojų metodininkų. Tyrime nedalyvavo nei vienas mokytojas ekspertas.

Apklausta 200 mokinių, besimokančių bendrojo lavinimo mokyklos 6-12 klasėse. Merginų – 55,5 % ir vaikinių – 44,5 %. Respondentai buvo suskirstyti pagal klases: 6 - 7 klasės, 8 - 10 klasės, 11 - 12 klasės. Toks suskirstymas grindžiamas mokslininkų mintimis apie amžiaus tarpsnius, konkrečiai **K. A. Trimako (1997)** klasifikacija, kai jis nurodo tris **jaunystės** fazes. Pirmoji fazė pagal autorių – ankstyvoji jaunystė (12 - 14 m.), antroji fazė – vidurinioji jaunystė (14 - 16 m.), trečioji fazė – vėlyvoji jaunystė (16 - 19 m.). Daugiausiai tyrime dalyvavo 8 - 10 klasių mokinių 58 %, mažiausiai – 11 - 12 klasių mokinių tik 16 %. 6 - 12 klasių mokiniai pasirinkti, todėl, kad būtent šio amžiaus mokiniams aktualus stresas mokykloje.

1 lentelė

Mokyklos (N = 200)

	6-7 klasės, %		8-10 klasės, %		11-12 klasės, %		Viso respondentų, %
	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	
Kaimo pagrindinė	8,5	6,5	13	13,5	-		41,5
Kaimo vidurinė	4	7	6	6,5	3	5	31,5
Miesto pagrindinė	-		-		-		-
Miesto vidurinė	-		7,5	11,5	2,5	5,5	27
Gimnazija	-		-		-		-
Viso, %	12,5	13,5	26,5	31,5	5,5	10,5	100

1 lentelėje pateikti duomenys apie tai, kokiose mokyklose buvo atliktas tyrimas: kaimo pagrindinėje mokykloje buvo apklausta 41,5 % mokinių, kaimo vidurinėje – 31,5 %, miesto vidurinėje 27 % mokinių. Miesto pagrindinėje mokykloje ir gimnazijoje nebuvo apklaustas nė vienas mokinys.

Apklaustos duomenys apskaičiuoti procentais, skirstant duomenis pagal apklausoje dalyvavusių respondentų lytį ir amžių, o mokytojų pagal pedagoginį darbo stažą.

2.2. Mokytojų ir mokinių žinios apie stresą

Buvo pateiktas atviro tipo klausimas ir paprašyta respondentų apibūdinti stresą keliais žodžiais. 28 % mokytojų į šį klausimą nepateikė jokie atsakymo. Išanalizavus atsakymų duomenis matyti, kad daugiausiai į šį klausimą neatsakė jaunesni mokytojai, vyresni mokytojai beveik visi atsakė į šį klausimą. Galima teigti, kad vyresni mokytojai yra atsakingesni, kruopštesni, nuoširdesni, linkę padėti. Atsakymų buvo labai daug ir įvairių:

- tai įvairių situacijų sukeliama įtampa;
- baimė;
- žmogus dažnai pasimeta, gali neadekvačiai reaguoti į kai kuriuos momentus;
- tam tikrų situacijų sukelta emocinė būklė;
- patiriama įtampa;
- sukeliama nemalonūs išgyvenimai;
- jausmai;
- nerimas;
- išgąščio jausmas;
- sunki vidinė asmens būseną, sukelta išorės veiksnių;
- nenumatytas dvasinis sutrikimas, kai pasimetama ir nebežinoma ką daryti;
- kai prarandama viltis gyventi;
- širdies skausmas;
- sunkios gyvenimo sąlygos;
- nesantaika šeimoje;
- stresą mokiniai dažnai patiria mokykloje, kai nenori į ją eiti;
- krūvis su kuriuo nesugeba susidoroti;
- nuovargis.

Atrodytų, jog **6 – 7 klasių** mokiniams šis klausimas galėjo būti gana sudėtingas, tačiau tik 11,5 % mokinių į šį klausimą nepateikė jokie atsakymo. Kiti šių klasių mokiniai stresą apibūdina įvairiai. *Berniukai* mano, kad stresas, tai:

- kai žmogus susinervina ir pradeda pykti ant kitų;
- kai žmogus nebežino ką mąsto, ką daro;
- net keli mokiniai atsakė, kad tai nervingumas;
- panika;
- išgąstis;
- blogas jausmas;
- skausmas;
- nerimas;
- vienas mokinys netgi atsakė, jog jam yra stresas, kai mokytojas klausia, tada jis susinervina ir jis mano, kad jam būtent tai yra stresas.

6-7 klasių mergaitės stresą apibūdina taip:

- baimė (buvo pateikti keli tokie atsakymai);
- įtampa;
- nervinimasis;
- jaudulys;
- panika;
- tai labai nemalonus jausmas, kai susijaudiname dėl labai svarbaus dalyko;
- kai žmogus papuola į stresines situacijas ir pyksta ant kitų.

32,5 % **8 – 10 kasių** mokinių streso apibūdinimo nepateikė. Šių klasių **berniukai** apibūdina stresą taip:

- nublūdimas;
- nervai;
- irzlumas;
- neapykanta;
- pyktis;
- liūdnas įvykis;
- jaudulys;
- išgyvenimas dėl ko nors;
- konfliktas;
- panika;
- išgąstis;
- nerimas;
- baimės jausmas;
- blogas jausmas;
- nepasiruošimas kontroliniam darbui ir pan.;

- tai būseną, kurią sukelia laiko trūkumas.

8-10 klasių mergaitės stresą apibūdina, taip:

- žmogaus nerimas dėl ko nors;
- blogas jausmas;
- būseną kai nežinai ką daryti;
- laiko stoka;
- susijaudinimas kokio nors nemalonaus įvykio metu ar pan.;
- nerimas;
- baimė;
- abejonės;
- nervinė būseną;
- įtampa;
- blogas jausmas dėl patyčių;
- erzinimas ir kitos neigiamos emocijos;
- kai viskas nusibosta ir pradėti pykti ant kitų;
- drebančios rankos;
- nerišli kalba;
- prakaituota kaktą;
- būseną, kai atsiskiri nuo viso pasaulio, bet ne savo noru;
- kai mokinys nenori bendrauti su kitais ir yra iš jo juokiamasi;
- pykčio išliejimas;
- neigiamos emocijos;
- nemaloni situacija;
- pasimetimas.

Vyresniųjų klasių (11 – 12) mokiniai į šį klausimą atsakė geriausiai. Tik 4,5 % šių klasių mokinių į klausimą nieko neatsakė. **Vaikinai** stresą apibūdina taip:

- tai dalykas, kenkiantis žmogaus sveikatai;
- išgąstis;
- nepasitikėjimas savimi;
- susijaudinimas;
- pasimetimas;
- depresija;
- baimė;
- nerimas;
- drebulys;

- būsena kai išgyveni dėl nežinomybės, dėl to kas laukia ateityje.

Merginos mano, kad tai:

- kai žmogus patenka į tam tikrą situaciją išsigąsta;
- pasimetimas;
- baimė;
- nervai;
- didelė, nervinė įtampa;
- nepasitikėjimas savimi;
- liūdesys;
- irzlumas;
- nerimas;
- išgąstis.

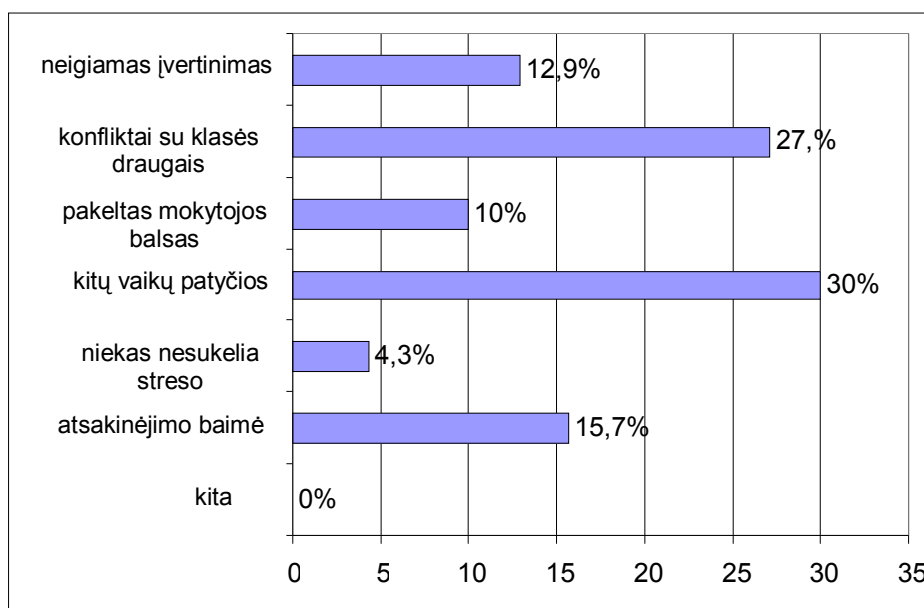
Apžvelgus visų mokinių pasisakymus apie tai kas yra stresas, kaip jie tai suvokia, galima pasakyti, kad **6-7 klasių** mokiniai stresą apibūdina labai paprastai žodžiais, daugumai stresas siejasi su koku nors vienu žodžiu.

8-10 klasių mokiniai stresą apibūdina jau truputį kitaip. Kai kurių iš jų pasisakymai jau yra brandesni, rimtesni, apibūdinami keletu žodžių. Kai kurių atsakymai niekuo nesiskiria nuo žemesniųjų klasių mokinių.

11-12 klasių mokiniai stresą apibūdina gana aiškiai, konkrečiai, suprantamai. Kai kurių atsakymai elementarūs, nieko nesiskiriantys nuo žemesniųjų klasių mokinių atsakymų.

Pagal mokinių lytį ryškesnių skirtumų nepastebėta, panašiai mąsto ir berniukai ir mergaitės.

4 paveiksle pateikiami duomenys apie tai, kokia yra mokytojų nuomonė apie mokiniams sukeliama streso mokykloje priežastis.

4 pav. Mokytojų nuomonė apie tai, kas mokiniams sukelia stresą (N = 70)

Dauguma mokytojų mano, kad stresą mokiniams sukelia kitų vaikų patyčios (30 %), konfliktai su klasės draugais (27,1 %), 15,7 % mano, kad stresą sukelia atsakinėjimo baimė, neigiami įvertinimai (12,9 %), pakeltas mokytojo balsas (10 %). Labai nedidelė dalis mokytojų, turintys didesnę darbo stažą (4,3 %) mano, kad mokiniams niekas nesukelia streso. Kitų priežasčių, kurios galėtų sukelti stresą mokytojai nenurodė. Taigi, mokytojai pripažįsta, jog mokykloje mokiniai patiria stresą ir nurodo įvairias jo priežastis.

2 lentelėje pateikiami duomenys apie tai, ką mano patys mokiniai apie jiems sukeltą stresą ir kas jį sukelia.

2 lentelė

Mokinių nuomonė apie tai, kas jiems sukelia stresą (N = 200)

	6-7 klasės, %		8-10 klasės, %		11-12 klasės, %		Viso respondentų, %
	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	
Neigiamas įvertinimas	2	1,5	5,5	9,5	1,5	2,5	22,5
Konfliktas su klasės draugu	2,5	1,5	6,5	5	-	1	16,5
Pakeltas mokytojos balsas	0,5	1	-	1,5	1,5	-	4,5
Kitų vaikų patyčios	3	4,5	4,5	9	1	2,5	24,5
Niekas nesukelia streso	2,5	2,5	6	2,5	0,5	2	16
Atsakinėjimo baimė	2	1,5	2,5	3	0,5	1,5	11
Kita	-	1	1,5	1	0,5	1	5
Viso, %	12,5	13,5	26,5	31,5	5,5	10,5	100

Dauguma mokinių mano, kad didžiausias stresas – tai yra kitų vaikų patyčios (**24,5 %**), neigiamas įvertinimas (**22,5 %**), konfliktas su klasės draugu (**16,5 %**). 16 % mokinių mano, kad jiems niekas nesukelia streso, 11 % - atsakinėjimo baimė, 4,5 % pakeltas mokytojos balsas. 16 % respondentų nurodė kitas priežastis, tai, kad jiems mokykloje niekas nesukelia streso. 5 % respondentų nurodė atsakymą kita. Viena **6 klasėje** besimokanti mergaitė nurodė, kad ji ruošia pamokas iki vėlumos, labai stengiasi, o mokytoja sako, kad ji visiškai nesimoko. **8 – 10 klasės keli vaikinai** nežino, kas jiems sukelia stresą mokykloje. Vienai **9 klasės mokiniai** stresą kelia tai, kad visus su pamokomis nesusijusius darbus mokytojai užkrauna jai.

Visi žmonės skirtingai išgyvena stresą R. Žukauskienė (1998) pastebėjo, kad jaunesni vaikai į tai reaguoja ir fiziškai (48 %), ir žodžiais (52 %). Vyresni vaikai dažniau linkę atsakyti grasinimais arba įžeidinėjimu (78 %), negu pastumdami skriaudėją ar jam suduodami (22 %). Augant mažėja abiejų lyčių vaikų agresija, nors berniukai dažniau, negu mergaitės dalyvauja agresijos pasireiškimo veiksmuose. Mūsų tyrime taip pat buvo pateiktas klausimas apie streso išgyvenimą. Jo rezultatai atsispindi 3 lentelėje.

3 lentelė

Mokinių elgesys išgyvenant stresą (N = 200)

	6-7 klasės, %		8-10 klasės, %		11-12 klasės, %		Viso respondentų, %
	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	
Jaučia vidinį nerimą	5	7	10,5	14,5	4	7	48
Pradedą daug kalbėti, todėl pyksta klasiokai	2,5	2	5,5	4	-	-	14
Pradedą tampyti plaukus, krapštyti nosį ar ausį „laužyti“ pirštus	2	1	1,5	2,5	-	0,5	7,5
Jeigu tik yra galimybė pradeda valgyti	-	-	2	2,5	-	0,5	5
Išpila prakaitas, parausta veidas	3	2,5	3,5	6,5	1	2,5	19
Kita	-	1	3,5	1,5	0,5	-	6,5
Viso, %	12,5	13,5	26,5	31,5	5,5	10,5	100

3 lentelėje pateikti duomenys apie tai, kaip mokiniai elgiasi, jei jiems tenka išgyventi stresą. Net 48 % procentai jaučia vidinį nerimą, kai kuriuos išpila prakaitas, parausta veidas (19 %), kiti pradeda daug šnekėti, dėl to jaučia pyktį iš klasės draugų (14 %), kiti pradeda tampyti plaukus, krapštyti nosį ar ausį „laužyti“ pirštus (7,5 %), kiti jei turi galimybę pradeda valgyti (5 %). Buvo tokių respondentų kurie nurodė kitas priežastis (6,5 %). **6 – 7 klasių mergaitės**, kai išgyvena stresą:

- jaučiasi labai liūdnos, kad net norisi verkti;
- kitos tiesiog verkia.

8 – 10 klasių berniukai kai išgyvena stresą:

- pradeda klausytis muzikos;
- stengiasi ką nors skaityti;
- vaikšto;
- užsidaro savyje;

- nesielgia niekaip neįprastai;
- nepatiria streso.

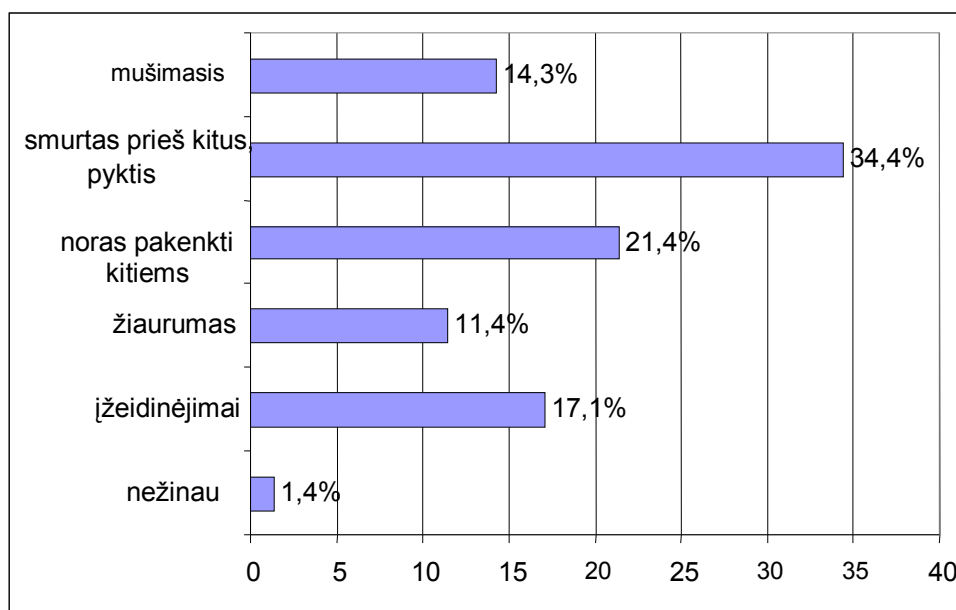
Mergaitės:

- pradeda drebėti;
- susierzina;
- yra labai jautrios.

11-12 klasių kai kurie **vaikinai** ima drebėti arba kartais pradeda mikčioti. Pagal amžių galime pastebėti, kad visi stresą išgyvena skirtingai. Jaunesnio amžiaus mokiniai įsivaizduoja, kad liūdesys – tai jau streso išgyvenimas. Vyresnio amžiaus mokiniai stresą išgyvena jau kiek kitaip: pagal amžių keičiasi ir supratimas apie patiriamą stresą.

2.3. Mokinių ir mokytojų nuomonė apie smurtą ir agresiją

Kiekvienas asmuo stresą ir agresiją supranta savaip, iš to supratimo susideda ir kiti labai svarbūs gyvenime dalykai. Labai įdomu ir aktualu sužinoti ką apie tai mano mokytojai ir mokiniai. Jų atsakymų rezultatai pateikti 5 paveiksle.

5 pav. Mokytojų supratimas apie agresiją (N = 70)

5 paveiksle pateikti duomenys apie tai, kaip mokytojai supranta agresiją. Dauguma respondentų mano, jog tai yra smurtas prieš kitus, pyktis (34,4 %). Taip pat nemaža dalis apklaustųjų mano, kad tai noras pakenkti kitiems (21,4 %). Kiti mano, kad tai ižeidinėjimai (17,1 %), mušimasis (14,3 %), žiaurumas (11,4 %). 1,4 % mokytojų, kaip nekeista, nežino, kas tai yra agresija.

4 lentelėje pateikti duomenys rodo mokinių supratimą apie agresiją.

Mokinių supratimas apie agresiją (N = 200)

	6-7 klasės, %		8-10 klasės, %		11-12 klasės, %		Viso respondentų, %
	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	
Mušimasis	3	3,5	5	5,5	0,5	1,5	19
Smurtas prieš kitus, pyktis	4	3,5	6,5	8,5	1,5	2,5	26,5
Noras pakenkti kitiems	1	2,5	4	4	0,5	1,5	13,5
Žiaurumas	1,5	2,5	2,5	5,5	1	2	15
Įžeidinėjimai	1,5	1	4,5	3	0,5	1	11,5
Fizinė jėga, smurtas prieš kitą žmogų	1,5	0,5	2,5	4,5	1,5	1,5	12
Nežinau	-	-	1,5	0,5	-	0,5	2,5
Viso, %	12,5	13,5	26,5	31,5	5,5	10,5	100

Didžioji dalis mokinių mano, kad agresija, tai smurtas prieš kitus (26,5 %). 19 % mano, kad tai yra mušimasis, 15 % mano, kad tai yra žiaurumas. Kiti mano, kad tai noras pakenkti kitiems (13,5 %), fizinė jėga, smurtas prieš kitą žmogų (12 %). 11,5 % mano, kad tai įžeidinėjimai, 2,5 % nežino.

5 lentelėje pateikiami duomenys apie tai, ar mokiniams teko mokykloje susidurti su agresija, kur tai vyko.

5 lentelė

Susidūrimo su agresija mokykloje atvejai (N = 200)

	6-7 klasės, %		8-10 klasės, %		11-12 klasės, %		Viso respondentų, %
	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	
Taip (nurodyk kur):	9,5	9	17,5	17	3,5	7	63,5
klasėje	2	3	5	4	1	0,5	15,5
koridoriuose	3	3	8,5	7,5	1	5	28
tuaile	1	0,5	1	1	-	-	3,5
sporto salėje	3,5	0,5	1	1,5	-	-	6,5
mokyklos kieme (teritorijoje)	-	2	2	3	1,5	1,5	10

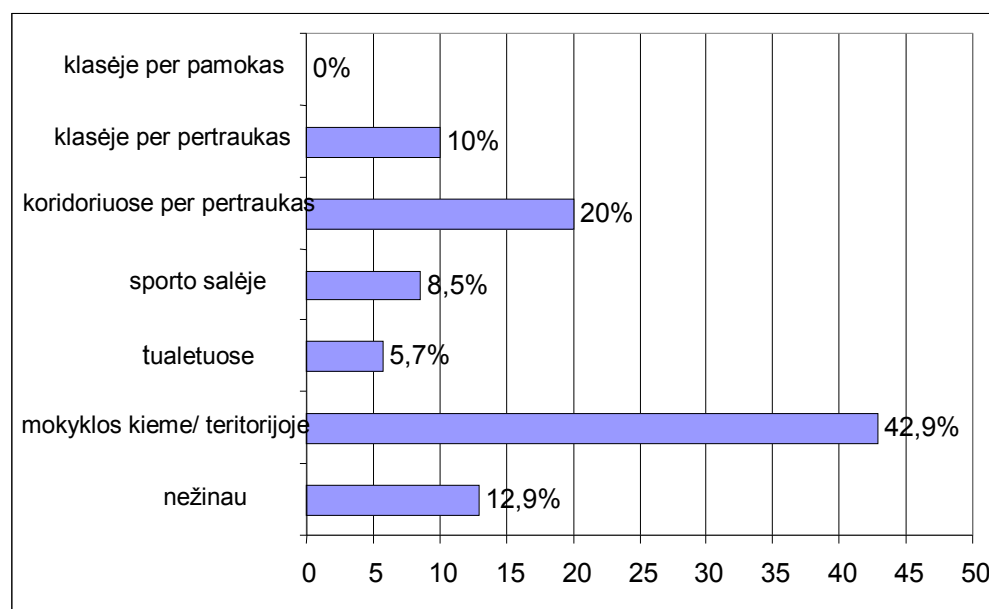
5 lentelės tęsinys 39 puslapyje

5 lentelės tęsinys

Taip (nurodyk kada):	9,5	9	17,5	17	3,5	7	63,5
per pamokas	2,5	2	1,5	1,5	-	0,5	8
per pertraukas	6	3,5	11,5	11	2	4	38
po pamokų	1	3,5	4,5	4,5	1,5	2,5	17,5
Ne	2,5	4	7,5	11	1,5	2,5	29
Iš dalies	-	-	0,5	3	0,5	0,5	4,5
Nežinau	0,5	0,5	1	0,5	-	0,5	3
Viso, %	12,5	13,5	26,5	31,5	5,5	10,5	100

Net 63,5 % apklaustųjų į šį klausimą atsakė teigiamai. Daugiausia agresijos jie patiria mokyklos koridoriuose (28 %), klasėje (15,5 %), mokyklos kieme (teritorijoje) (10 %), sporto salėje (6,5 %), tualete (3,5 %). Daugiausia nurodė, kad susiduria su agresija pertraukų metu (38 %), po pamokų (17,5 %), per pamokas (8 %). Su agresija visiškai neteko susidurti 29 %, iš dalies teko 4,5 %, nežino – 3 % respondentų. Atsakymo į šį klausimą duomenys parodė, kad dažniausiai su agresijos atvejais mokykloje susiduria 8-10 klasių moksleiviai. Netgi lyties aspektu – šio amžiaus mergaitės nenusileidžia berniukams, kai tuo tarpu jaunesnės ir vyresnės mergaitės agresijos atveju nurodė mažiau.

6 paveiksle duomenys apie tai, kur mokiniams net mokykloje nėra visiškai saugu.

6 pav. Mokytojų nuomonė apie tai, kur mokykloje mokiniams nėra saugu (N = 70)

42,9 % mokytojų mano, kad vis tik mokiniams nėra saugu mokyklos kieme (teritorijoje). 20 % respondentų mano, kad nėra saugu koridoriuose pertraukų metu. 12,8 % - nežino, 10 %, mano, kad klasėje per pertraukas, 8,5 % - mano, kad sporto salėje, 5,7 % - mano, kad mokyklos tualete nėra saugu.

Mokiniai nurodė, kad daugiausiai agresijos jie patiria mokyklos koridoriuose, o mokytojai mano, kad mokiniams labiausiai nesaugu mokyklos kieme/teritorijoje. Mokinių nuomone mažiausiai jie susiduria su agresija tualete. Mokytojai mano, kad mokiniams klasėje per pamokas yra saugiausiai, kad ten jie visiškai nesusiduria su agresija.

6 lentelėje pateikiami duomenys apie tai, ar dažnai mokiniams tenka susidurti su agresija.

6 lentelė

Susidūrimo su agresija dažnumas (N = 200)

	6-7 klasės, %		8-10 klasės, %		11-12 klasės, %		Viso respondentų, %
	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	
Visada	0,5	-	1	-	-	-	1,5
Dažnai	4	3	6	5	0,5	1	19,5
Retai	3,5	3	7,5	8,5	1,5	4	28
Labai retai	1,5	3	3	3	1	2	13,5
Niekada	-	-	-	1	-	-	1
Viso, %	9,5	9	17,5	17,5	3	7	63,5

Į šį klausimą atsakė tie kurie teigiamai atsakė į prieš tai pateiktą klausimą (žr. 5 lentelę). 28 % visų tyrime dalyvavusių respondentų su agresija susiduria retai, 19,5 % - dažnai, 13,5 % - labai retai, 1,5 % - visada, 1 % niekada nėra susidūrę su agresija. Su agresija visada susiduria **6 – 7 ir 8 – 10 klasėse** besimokantys *berniukai*. Niekada neteko susidurti su agresija tik **8 klasėje** besimokančiai *mergaitėi*. Tai labai graudi statistika, reiškia, kad praktiškai kiekvienas mokinys bent kartais patyrė agresiją savo atžvilgiu.

7 lentelėje pateikiami duomenys apie tai, ar mokiniams tenka susidurti su smurtu.

7 lentelė

Mokinių nuomonė apie susidūrimą su smurtu (N = 200)

	6-7 klasės, %		8-10 klasės, %		11-12 klasės, %		Viso respondentų, %
	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	
Visada	-	-	1	-	-	-	1
Dažnai	4	2,5	5	4,5	1	-	17

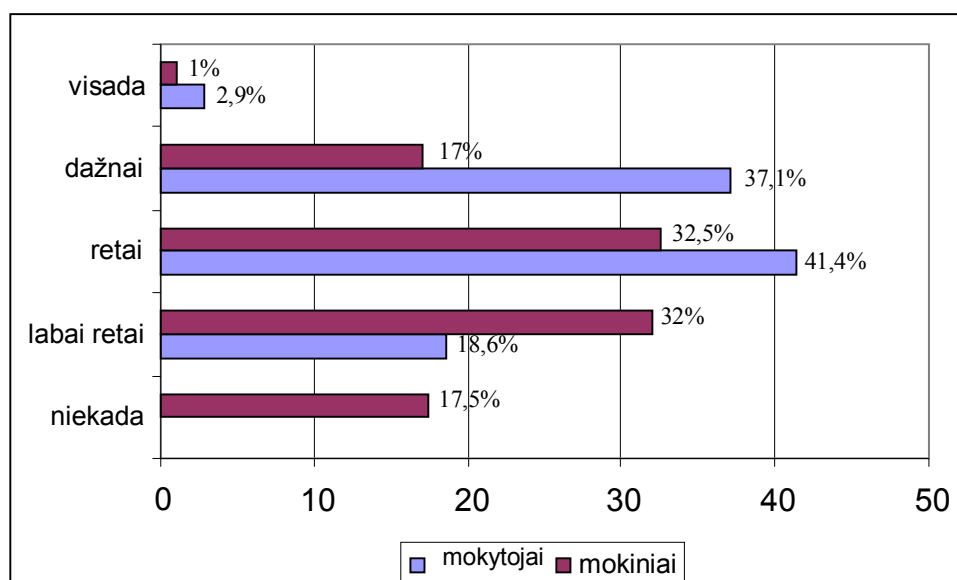
7 lentelės tęsinys 41 puslapyje

7 lentelės tęsinys

Retai	3,5	2	10,5	11,5	2	3	32,5
Labai retai	3	6,5	7,5	8,5	2	4,5	32
Niekada	2	2,5	2,5	7	0,5	3	17,5
Viso, %	12,5	13,5	26,5	31,5	5,5	10,5	100

6 – 7 klasių *berniukams* dažniau tenka susidurti su smurtu negu *mergaitėms*. 8 – 10 klasių *berniukai* taip pat su smurtu susiduria dažniau negu *mergaitės*. 11 – 12 klasių *vaikinai* taip pat susiduria su smurtu, bet rečiau. Labai keista, kad toks didelis procentas visų klasių mergaičių patiria smurtą, rezultatai lyties aspektu patiriant smurtą skiriasi labai neženkliai. Amžiaus aspektu daugiausiai smurto patiria 8-10 klasių mokiniai.

7 paveiksle pateikti apibendrinti mokinių ir mokytojų atsakymų duomenys apie tai, ar mokiniams mokykloje tenka susidurti su smurtu.

7 pav. Mokytojų ir mokinių nuomonė apie tai, ar mokiniai mokykloje susiduria su smurtu (N = 70)

Kaip matome iš paveiksle pateiktų duomenų, mokytojų ir mokinių nuomonės šiuo klausimu gana ryškiai skiriasi. 37,1 % mokytojų mano, kad mokiniai dažnai patiria smurtą, o mokinių taip mano tik 17 %. 41,4 % mokytojų mano, kad mokiniai retai susiduria su smurtu, o taip manančių mokinių yra 32,5 %. Yra netgi mokytojų, kurie mano, kad mokiniai susiduria su smurtu visada (2,9 %), o taip manančių mokinių yra tik 1 %. Deja mokytojų, manančių, kad mokiniams iš viso netenka susidurti su smurtu nėra. Mokinių šį atsakymo variantą pasirinko žymiai daugiau, net 17,5 %.

2.4. Mokinių ir mokytojų nuomonė apie pagalbą ir teises žinias

Labai įdomu žinoti, ar mokiniai ir mokytojai žino ir yra girdėję apie mokinių teises ir pareigas, ar žino, kur reikėtų kreiptis pagalbos, ištikus bėdai ar nelaimei.

8 lentelėje pateikti duomenys apie tai į ką mokiniai kreipiasi pagalbos susidūrę su smurtu ir agresija.

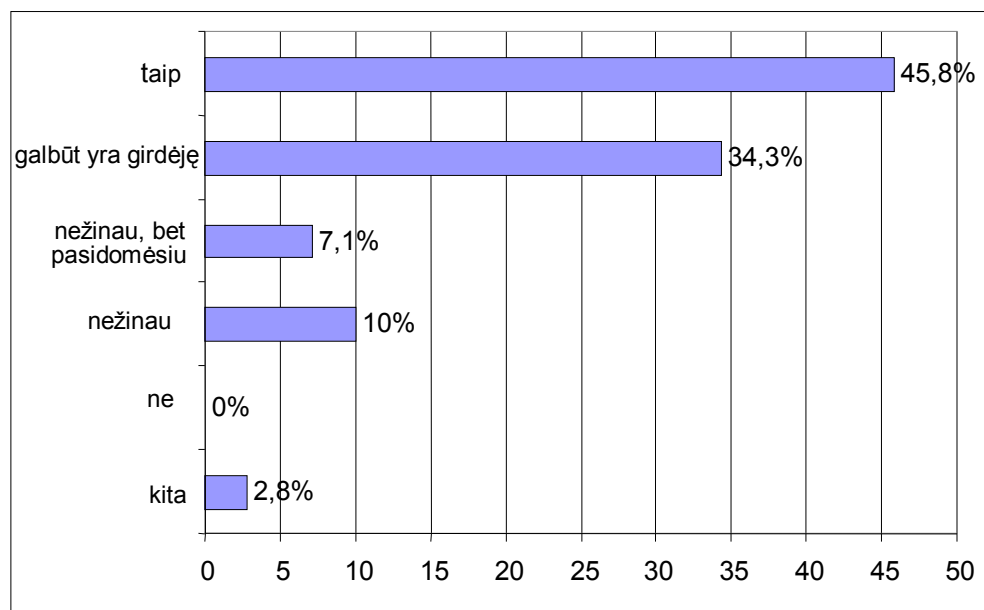
8 lentelė

Asmenys, į kuriuos mokiniai kreipiasi pagalbos (N = 200)

	6-7 klasės, %		8-10 klasės, %		11-12 klasės, %		Viso respondentų, %
	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	
Į klasės auklėtoją	4,5	5,5	7	8,5	0,5	0,5	26,5
Į mokyklos direktorių	3	2	6	6,5	-	1	18,5
Į socialinį pedagogą	2	1,5	4,5	5,5	0,5	-	14
Nesikreipiu į nieką (kodėl?)	3	2,5	7,5	9,5	4,5	7	34
Kita	-	2	1,5	1,5	-	2	7
Viso, %	12,5	13,5	26,5	31,5	5,5	10,5	100

34 % visų tyrime dalyvavusių respondentų pagalbos nesikreipia į nieką, nes patys susidoroja su savo bėdomis, nenori, kad juos dar labiau muštų. Kai kurie mano, kad po to gali būti dar blogiau, kai kuriems niekur kreiptis nereikia, nes su smurtu ir agresija mokykloje nesusiduria. 26,5 % kreipiasi į klasės auklėtoją, 14 % į socialinį pedagogą, 18,5 % į mokyklos direktorių. 7 % nurodė kitus asmenis, į kuriuos jai kreipiasi, tai: į tėtį, į draugus. Kaip matyti iš 7 lentelėje pateiktų duomenų, dažniau pagalba reikalinga 6-7 ir ypač 8-10 klasių mokiniams. Tai vėlgi įtakoja jų amžiui būdingas noras išsiskirti, pasirodyti prieš bendraamžius ir draugus, kas neretai priveda prie konfliktų, kuriuos padėti išspręsti jau tenka mokytojams, auklėtojams ar kitiems asmenims. 11-12 klasių mokiniai iš vienos pusės jau yra ramesni, labiau suaugę ir rečiau beįsivelia į konfliktus, iš kitos pusės – jie konfliktus sugeba išspręsti patys.

8 paveiksle atsispindi mokytojų nuomonė apie tai, ar mokiniai žino savo teises ir pareigas.

8 pav. Mokytojų nuomonė apie tai, ar mokiniai žino savo teises ir pareigas (N = 70)

54,8 % mokytojų mano, kad mokiniai žino savo teises ir pareigas. 34,3 % mano, kad galbūt yra girdėję. 10 % nežino ar mokiniai žino savo teises ir pareigas. 7,1 % nežino, bet pasidomės, 2,8 % nurodė kitas priežastis, tai daugiau ar mažiau visi mokiniai žino savo teises, o pareigų ne, pareigas dažniausiai pamiršta. Nė vienas mokytoja nemano, kad mokiniai nežino savo teisių ir pareigų. Dauguma mokytojų turintys mažesnę darbo stažą mano, kad mokiniai žino savo teises ir pareigas, o didesnę darbo stažą turintys mokytojai turi abejonių.

Analogiškas klausimas buvo pateiktas ir mokiniams. 9 lentelėje pateikiami apklausos duomenys apie tai, ką mokiniai žino apie savo teises ir pareigas.

9 lentelė

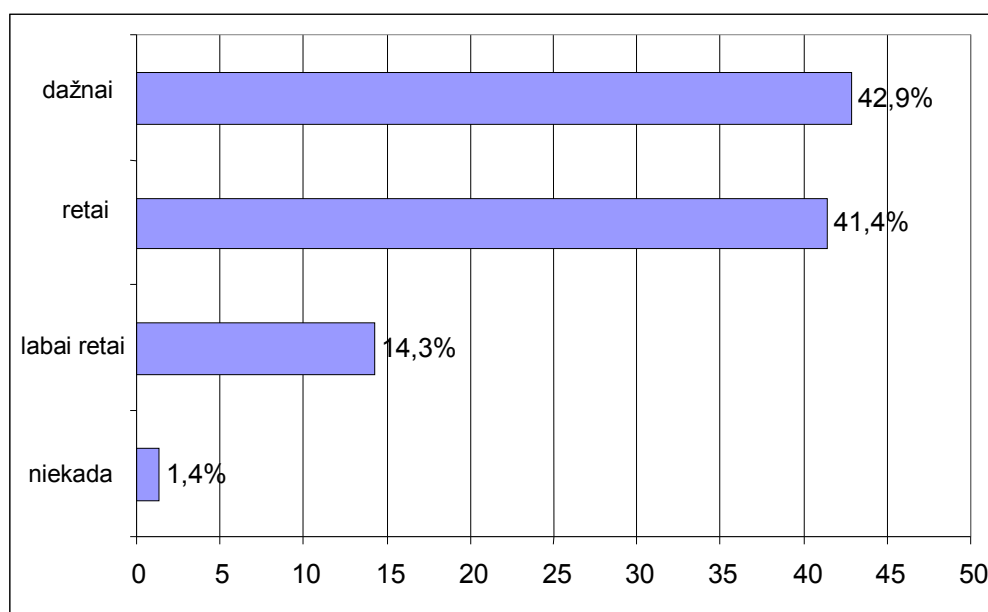
Mokinių žinios apie teises ir pareigas (N = 200)

	6-7 klasės, %		8-10 klasės, %		11-12 klasės, %		Viso respondentų, %
	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	
Taip	2,5	9,5	9,5	23,5	1,5	5,5	52
Kažką teko girdėti	4,5	2,5	9,5	7	2,5	4,5	30,5
Nežinau, bet pasidomėsiu	0,5	0,5	1,5	0,5	-	0,5	3,5
Nežinau ir neįdomu	3	-	3,5	-	1,5	-	8
Ne	2	0,5	2,5	0,5	-	-	5,5
Kita	-	0,5	-	-	-	-	0,5
Viso, %	12,5	13,5	26,5	31,5	5,5	10,5	100

Daugiau negu puse mokinių žino savo teises ir pareigas (52 %). 30,5 % respondentų teigia, kad „kažką teko girdėti“. 8 % mokinių savo teisių ir pareigų nežino ir jiems tai neįdomu. Visiškai apie tai nežino ir negirdėjo 5,5 % apklausoje dalyvavusių mokinių. 3,5 % nežino, bet būtinai pasidomės. 0,5 % nurodė kita, bet savo atsakymo nepatiksino. Kaip rodo lentelėje pateikti duomenys, geriausiai savo teises ir pareigas žino 8-10 klasių mokiniai. Tai, gal būt, galima paaiškinti tuo, kad jie dažniausiai įsivelia į problemas ir nori nenori jiems tenka susidurti su teisių ir pareigų aiškinimu. Keista, bet labai nedaug 11-12 klasių mokinių žino savo teises ir pareigas.

Lyginant mokinių ir mokytojų atsakymus į šį klausimą paaiškėjo, jog mokytojų nuomone 45,8 % mokinių žino savo teises ir pareigas, o tuo tarpu mokinių 52 % mano, kad žino teises ir pareigas. 5,5 % mokinių mano, kad jie nežino savo teisių ir pareigų, o iš mokytojų nė vienas nenurodė, kad mokiniai nežinotų savo teisių ir pareigų.

9 paveiksle pateikti duomenys apie tai, ar mokytojai mokykloje dažnai pastebi pykčius tarp mokinių, patyčias, nesutarimus.

9 pav. Mokytojų pastebėjimai apie pykčius tarp mokinių (N = 70)

Tik 1,4 % apklausoje dalyvavusių mokytojų teigia, kad niekada nepastebi pykčio atvejų tarp mokinių, 14,3 % - labai retai. 42,9 % mokytojų dažnai pastebi pykčius, patyčias, nesutarimus tarp mokinių, 41,4 % - retai. Čia neišsiskyrė mokytojų nuomonė pagal darbo stažą, nes ir vieni, ir kiti mąsto panašiai.

10 lentelėje pateikti duomenys apie tai, ar mokiniai skriaudžia savo bendraamžius, klasės draugus.

**Mokinių dalyvavimas konfliktuose skriaudžiant bendraamžius,
klasės draugus (N = 200)**

	6-7 klasės, %		8-10 klasės, %		11-12 klasės, %		Viso respondentų, %
	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	
Dažnai	3,5	0,5	3	1,5	0,5	-	9
Retai	0,5	1,5	3,5	2,5	0,5	1	9,5
Labai retai	5,5	4,5	8,5	8,5	2	3,5	32,5
Niekada	3	7	11,5	19	2,5	6	49
Viso, %	12,5	13,5	26,5	31,5	5,5	10,5	100

Beveik pusė respondentų teigia, kad niekada (49 %) neskriaudžia savo bendraamžių, klasės draugų. 32,5 % apklaustųjų teigia, kad labai retai skriaudžia, 9,5 % - retai, 9 % - dažnai. **6 – 7 klasių** mokiniai *dažnai* skriaudžia bendraamžius, klasės draugus, todėl, kad:

- jiems patinka mušti kitus;
- juos nervina kiti.

8 – 10 klasių *berniukai* skriaudžia, todėl, kad:

- jiems pasityčiojus smagiau gyventi;
- nes ir juos kiti skriaudžia.

8 – 10 klasių *mergaitės* skriaudžia kitus, todėl, kad:

- tik kvailioja arba nenorint pasako kažką negero, kas įžeidžia kitą žmogų.

11 – 12 klasių *vaikinai* skriaudžia kitus, todėl, kad juos kiti nervina.

Amžiaus aspektu vėl aktyvesni yra **8-10 klasių** mokiniai.

11 lentelėje pateikta mokinių nuomonė apie tai, kaip dažnai mokykloje, kurioje jie mokosi, vyksta muštynės.

Muštynių dažnumas mokykloje (N = 200)

	6-7 klasės, %		8-10 klasės, %		11-12 klasės, %		Viso respondentų, %
	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	
Dažnai	1	2,5	4,5	1,5	0,5	-	10
Retai	7	4	10,5	13	2	3,5	40
Labai retai	4,5	5	10	16	3	6	44,5
Niekada	-	2	1,5	1	-	1	5,5
Viso, %	12,5	13,5	26,5	31,5	5,5	10,5	100

44,5 % apklaustųjų mano, kad muštynės jų mokykloje vyksta labai retai, 40 % - retai, 10 % - dažnai, 5,5 % - niekada.

12 lentelėje pateikta mokinių nuomonė apie patyčias ir įžeidinėjimus mokykloje.

12 lentelė

Mokinių nuomonė apie patiriamas patyčias ir įžeidinėjimus mokykloje (N = 200)

	6-7 klasės, %		8-10 klasės, %		11-12 klasės, %		Viso respondentų, %
	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	
Dažnai	4	3	6	5,5	-	1	19,5
Retai	5	2,5	7	12,5	0,5	3	30,5
Labai retai	2	6	11,5	7,5	4,5	3	34,5
Niekada	1,5	2	2	6	0,5	3,5	15,5
Viso, %	12,5	13,5	26,5	31,5	5,5	10,5	100

34,5 % apklaustųjų respondentų teigia, kad juos mokykloje labai retai įžeidinėja ar tyčiojasi. 30,5 % apklaustųjų teigia, kad iš jų mokykloje retai tyčiojasi ar įžeidinėja. 19,5 % atsakė, jog dažnai yra iš jų tyčiojama, 15,5 % teigia, kad iš jų niekada nesityčiojama.

13 lentelėje pateikta mokinių nuomonė apie tai, kas mokykloje iš jų tyčiojasi ar įžeidinėja.

13 lentelė

Mokinių nuomonė apie tai, kas iš jų tyčiojasi, įžeidinėja (N = 200)

	6-7 klasės, %		8-10 klasės, %		11-12 klasės, %		Viso respondentų, %
	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	
Mokytojai	-	0,5	2,5	1	0,5	1	5,5
Bendraklasiai	2	4	10,5	11,5	3,5	6,5	38
Vyresni mokiniai	9	7	10	12	0,5	1	39,5
Kita	1,5	2	3,5	7	1	2	17
Viso, %	12,5	13,5	26,5	31,5	5,5	10,5	100

39,5 % apklaustų mokinių nurodė, kad iš jų dažniausiai tyčiojasi vyresni mokiniai. 38 % nurodė, jog dažniausiai tyčiojasi bendraklasiai. 5,5 % apklaustų mokinių teigia, kad iš jų tyčiojasi ar kitaip įžeidinėja mokytojai. Nors atsakymo variantą „kita“ pažymėjo 17 % respondentų, tačiau niekas nesukonkretino savo atsakymo.

14 lentelėje pateikti duomenys apie tai, kaip dažnai mokiniai pykstasi su savo bendraklasiais.

14 lentelė

Pykčio su klasės draugais dažnumas (N = 200)

	6-7 klasės, %		8-10 klasės, %		11-12 klasės, %		Viso respondentų, %
	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	
Dažnai	4	1	3,5	5	-	1	14,5
Retai	2,5	4	9	11,5	2	2,5	31,5
Labai retai	6	8	10,5	13	2	6	45,5
Niekada	-	0,5	3,5	2	1,5	1	8,5
Viso, %	12,5	13,5	26,5	31,5	5,5	10,5	100

45,5 % apklaustųjų nurodė, jog labai retai pykstasi su savo bendraklasiais, 31,5 % - retai, 14,5 % - dažnai, 8,5 % teigia, kad niekada nesipyksta su savo klasės draugais.

15 lentelėje pateikta informacija apie tai, kokios dažniausiai būna konfliktų tarp klasės draugų priežastys.

15 lentelė

Mokinių konfliktų priežastys (N = 200)

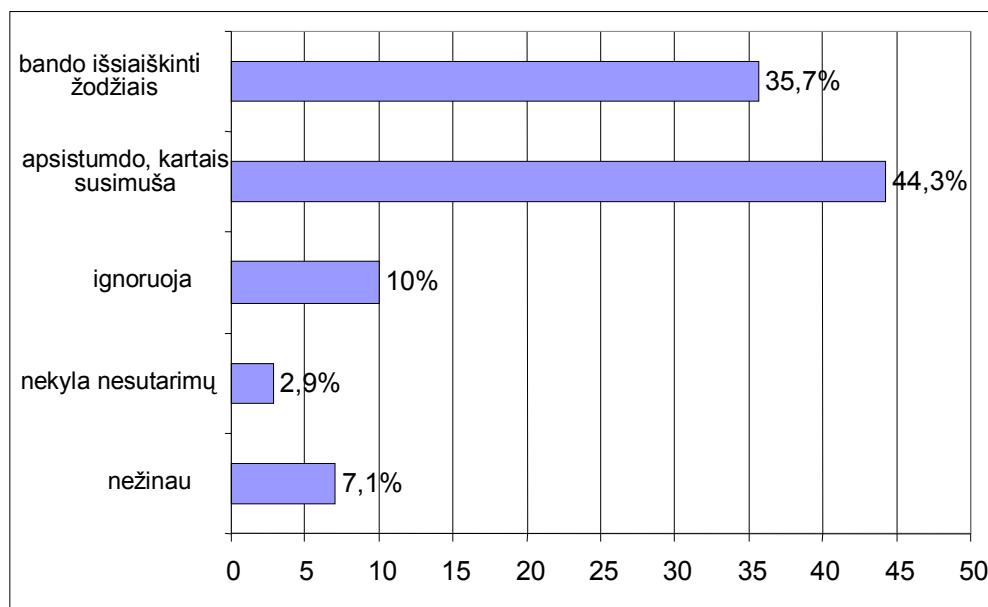
	6-7 klasės, %		8-10 klasės, %		11-12 klasės, %		Viso respondentų, %
	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	
Konfliktai kyla dėl aprangos	2	2,5	4,5	6,5	0,5	0,5	16,5
Konfliktai kyla dėl elgesio	4	3	11	12	1	3,5	34,5
Konfliktai kyla, todėl, kad nespėja suvokti dėstomos medžiagos	5	3,5	4,5	4,5	1	1,5	20
Kita	1,5	4,5	6,5	8,5	3	5	29
Viso, %	12,5	13,5	26,5	31,5	5,5	10,5	100

34,5 % apklaustųjų nurodė, kad dažniausiai konfliktai su klasės draugais kyla dėl jų pačių elgesio. 29 % respondentų nurodė, kad konfliktuoja su bendraamžiais dėl kitų priežasčių:

- nepritarimo klasės draugų elgesiui;
- dėl išvaizdos;
- jei klasės „lyderiui“ bloga nuotaika;
- dėl prasivardžiavimo.

Kai kurie respondentai nurodė, jog su klasės draugais nesipyksta. 20 % apklaustųjų nurodė, kad jiems konfliktai kyla dėl to, jog nespėja suvokti dėstomos medžiagos. 16,5 % teigia, kad su klasės draugais konfliktuoja dėl aprangos stiliaus.

10 paveiksle pateikta informacija apie tai, kaip, mokytojų nuomone, mokiniai sprendžia tarpusavyje kilusius nesutarimus.

10 pav. Mokytojų nuomonė apie tai, kaip mokiniai sprendžia nesutarimus (N = 70)

44,3 % apklaustų mokytojų teigia, kad, sprendami iškilusius konfliktus, mokiniai apsistumdo arba susimuša. 35,7 % teigia, kad mokiniai bando išsiaiškinti žodžiais, 10 % teigia, kad mokiniai paprasčiausiai ignoruoja vieni kitus. 7,1 % mokytojų teigia, kad nežino, kaip mokiniai sprendžia iškilusius konfliktus. 2,9 % apklaustų pedagogų teigia, kad tarp mokinių konfliktų nekyla. Šiuo klausimu ir jaunesni ir vyresni mokytojai pasisako panašiai.

Analogiškas klausimas (apie tai, kaip mokiniai sprendžia iškilusius nesutarimus) buvo pateiktas ir mokiniams. Jų atsakymo duomenys pateikti 16 lentelėje.

16 lentelė

Mokinių nuomonė apie sprendžiamus nesutarimus (N = 200)

	6-7 klasės, %		8-10 klasės, %		11-12 klasės, %		Viso respondentų, %
	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	
Bando išsiaiškinti	5,5	7,5	9,5	19,5	1	5,5	48,5
Išsiaiškina žodžiais, jei reikia ir trinkteli	4	2	8,5	2	1,5	2,5	20,5
Ignoruoja	2,5	2	2,5	8,5	2,5	1,5	19,5
Nekyla nesutarimų, jei kiltų išsiaiškintų kumščių pagalba	0,5	1	4,5	0,5	0,5	0,5	7,5
Nežino	-	1	1,5	1	-	0,5	4
Viso, %	12,5	13,5	26,5	31,5	5,5	10,5	100

Beveik puse apklaustųjų bando išsiaiškinti iškilusius nesutarimus 48,5 %. 19,5 % respondentų ignoruoja nesutarimus. 20,5 % mokinių išsiaiškina žodžiais, o jei reikia ir trinkteli. 7,5

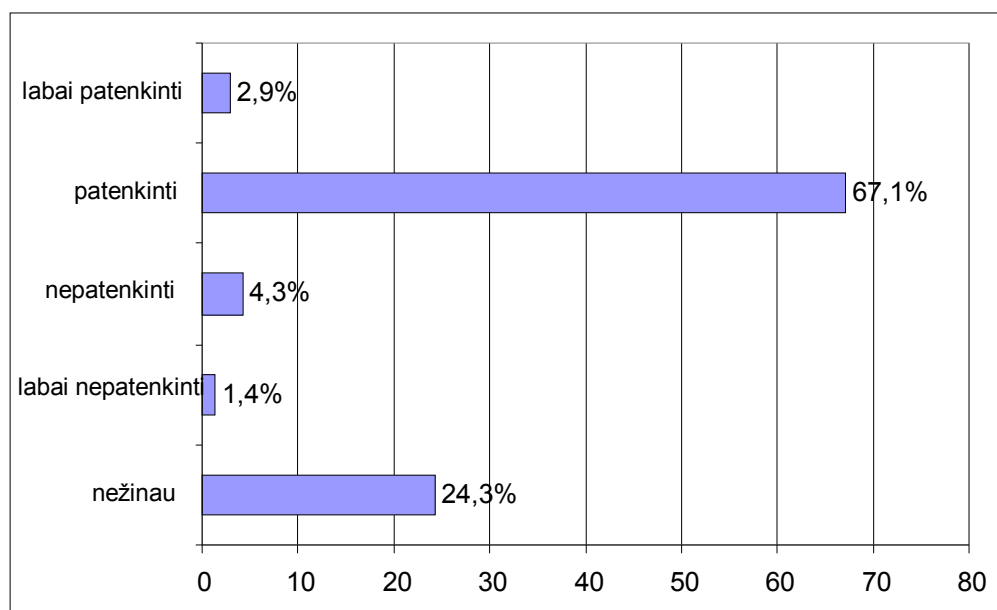
% nekyla jokie nesutarimai, o jei kiltų išsiaiškintu kumščiu pagalba. 4 % respondentų nežino kaip spręstų nesutarimus.

Lyginant apibendrintus mokinių ir mokytojų atsakymus išryškėjo, jog mokytojai mano, kad mokiniai dažniausiai sprendžia nesutarimus apsistumdydami, kartais susimušdami (44,3 %), o mokiniai mano, jog jie bando išsiaiškinti (48,5 %). 2,9 % mokytojų mano, kad tarp mokinių nekyla nesutarimai. 4 % mokinių nežino, kaip mokiniai sprendžia nesutarimus.

2.5. Nuomonės apie ugdymo įstaigą, popamokinę veiklą, laisvalaikį

Labai svarbu yra ir tai, ką mokiniai veikia po pamokų, ar jie turi kokį nors užsiėmimą, ar nieko neveikia, o gal užsiiminėja tuo, kuo nederėtų. Įdomi ir jų nuomonė apie mokyklą, kurioje jie mokosi, ar jie patenkinti mokykla, ir tuo, ką jie iš jos gauna, ar užtenka perteikiamų žinių. Taip pat svarbu sužinoti, ar mokytojai bent maža dalimi numano, kuo užsiima mokiniai po pamokų ir ką jie veikia laisvu laiku. Ar mokytojai žino mokinių nuomonę apie tai, ką mokiniai mano apie mokyklą?

11 paveiksle pateikta mokytojų nuomonė apie tai, ar mokiniai patenkinti ugdymo įstaiga, kurioje jie mokosi.

11 pav. Mokytojų nuomonė apie tai, ar mokiniai patenkinti ugdymo įstaiga, kurioje jie mokosi (N = 70)

67,1 % respondentų mano, kad mokiniai yra patenkinti ugdymo įstaiga. 24,3 % apklaustųjų nežino ar jie patenkinti, 4,3 % - mano, kad mokiniai nepatenkinti, 2,9 % - mano, kad labai patenkinti, 1,4 % - mano, kad mokiniai labai nepatenkinti ugdymo įstaiga, kurioje jie mokosi.

17 lentelėje pateikta mokinių nuomonė apie mokyklą, kurioje jie mokosi.

Mokinių nuomonė apie ugdymo įstaigą, kurioje jie mokosi (N = 200)

	6-7 klasės, %		8-10 klasės, %		11-12 klasės, %		Viso respondentų, %
	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	
Labai patinka	1,5	4	4	9,5	1	0,5	20,5
Patinka	9,5	7,5	18,5	19	3	8	65,5
Nepatinka	1	-	0,5	1,5	1	-	4
Labai nepatinka	-	-	2	-	-	1	3
Nežino	0,5	2	1,5	1,5	0,5	1	7
Viso, %	12,5	13,5	26,5	31,5	5,5	10,5	100

65,5 % mokinių patenkinti mokykla, kurioje jie mokosi. 20,5 % respondentų labai patenkinti savo ugdymo įstaiga. 7 % apklaustųjų nežino ar jiems patinka mokykla kurioje jie mokosi. 4 % mokinių nepatinka mokykla. 3 % netgi labai nepatinka ugdymo įstaiga, kurioje jie mokosi. Keli **6 – 7 klasių berniukai** nurodė, jog nepatinka, todėl, kad:

- iš jų tyčiojasi.

Kai kurie **berniukai** besimokantys **8 – 10 klasėse** nurodė, kad labai nepatinka mokykla kurioje jie mokosi, todėl, kad:

- nėra gerų draugų;
- šiaip nepatinka mokytis;
- bloga jiems nuo mokyklos.

Tokio paties amžiaus **mergaitėms** nepatinka mokykla, todėl, kad:

- labai dažnai konfliktuoja su klasės draugais;
- nes visi labai nedraugiški ir agresyvūs.

11 – 12 klasių kai kurie **vaikinai** atsakė, kad jiems nepatinka mokykloje, todėl, kad:

- mažai mokinių;
- sunku surasti bendraminčių.

To paties amžiaus **mergina** nurodė, jog jai labai nepatinka mokykloje, nes ji per daug senovinė ir maža.

Lyginant apibendrintus mokinių ir mokytojų atsakymų duomenis kai kurie rezultatai gavosi labai panašūs: tai, jog mokykla patinka, nurodė 67,1 % mokytojų ir 65,5 % mokinių. Panašius skaičius respondentų pažymėjo ir atsakymo variantus „labai nepatinka“ – analogiškai 1,4 % mokytojų ir 3 % mokinių bei „nepatinka“ – po 4 % mokytojų ir mokinių. Ryškesnis skirtumas tik renkantis variantą „labai patinka“, kurį pažymėjo 20,5 % mokinių ir tik 2,9 % mokytojų.

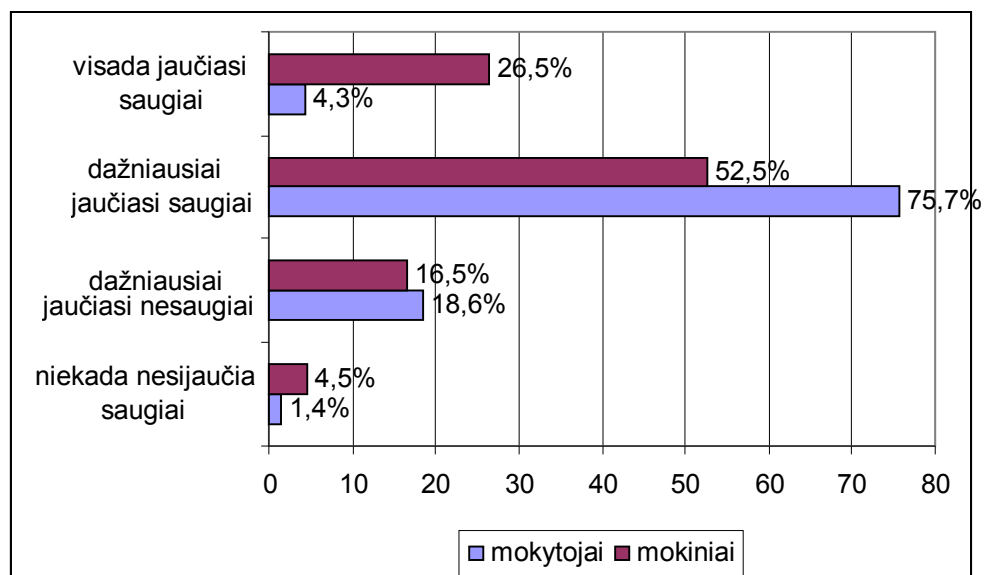
18 lentelėje nurodyti pačių mokinių duomenys apie tai ar jie mokykloje, kurioje jie mokosi jaučiasi saugiai.

Mokinių nuomonė apie saugumą mokykloje (N = 200)

	6-7 klasės, %		8-10 klasės, %		11-12 klasės, %		Viso respondentų, %
	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	
Visada jaučiasi saugiai	3,5	3	6,5	8,5	2	3	26,5
Dažniausiai jaučiasi saugiai	5	7,5	17	15	3,5	4,5	52,5
Dažniausiai jaučiasi nesaugiai	3	3	1,5	7	-	2	16,5
Niekada nesijaučia saugiai	1	-	1,5	1	-	1	4,5
Viso, %	12,5	13,5	26,5	31,5	5,5	10,5	100

6 – 7 klasės *mergaitės* mokykloje jaučiasi saugiau negu berniukai. 8 – 10 klasių *berniukai* jaučiasi saugiau mokykloje negu mergaitės. 11 – 12 klasių *merginos* jaučiasi saugiau už vaikus. Apklausos duomenys rodo, kad vis tik didžioji dalis mokinių dažniausia jaučiasi saugūs mokykloje.

12 paveiksle nurodyta mokytojų ir mokinių nuomonė apie tai ką jie mano apie mokinių saugumą mokykloje.

12 pav. Mokytojų ir mokinių nuomonė apie mokinių saugumą mokykloje (N = 70)

75,5 % mokytojų mano, kad mokiniai vistik dažniausiai mokykloje jaučiasi saugiai, mokinių (52,5 %) didžioji dalis mano taip pat kaip ir mokytojai. 18,6 % mokytojų mano, kad mokiniai vistik ne visada jaučiasi saugiai, o taip galvojančių mokinių yra 16,5 %. 4,3 % mokytojų mano, kad

mokiniai visada jaučiasi saugiai, nemaža dalis mokinių (26,5 %) mano, kad mokiniai visada jaučiasi saugiai mokykloje. Palyginus labai mažas procentas mano, kad mokiniai mokykloje visada jaučiasi saugūs. 1,4 % mokytojų mano, kad mokiniai niekada nesijaučia saugiai. 4,5 % mokinių niekada nesijaučia saugūs mokykloje.

19 lentelėje pateikti tyrimo duomenys apie tai, ar mokinys, turėdamas galimybę, rinktųsi kita mokyklą.

19 lentelė

Mokinių galimybės rinktis kitą mokyklą (N = 200)

	6-7 klasės, %		8-10 klasės, %		11-12 klasės, %		Viso respondentų, %
	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	
Tikrai, taip	1,5	1,5	2,5	3	-	1,5	10
Galbūt rinktųsi	5,5	4	15,5	12	2,5	3	42,5
Ne, nesirinktų	4	6,5	8,5	14,5	2,5	4	40
Nežino	1,5	1,5	-	2	0,5	2	7,5
Viso, %	12,5	13,5	26,5	31,5	5,5	10,5	100

42,5 % apklaustųjų nurodė, kad galbūt rinktųsi kitą mokyklą. 40 % respondentų nekeistų savo mokyklos į kitą mokyklą. 10 % mokinių jei turėtų galimybę tikrai pakeistų mokyklą. 7,5 % - nežino, nes kitoje mokykloje gali būti dar blogiau.

20 lentelėje pateikiami duomenys apie mokinių požiūrį į mokyklos lankymą.

20 lentelė

Mokinių požiūris į mokyklos lankymą (N = 200)

	6-7 klasės, %		8-10 klasės, %		11-12 klasės, %		Viso respondentų, %
	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	
Labai nori	1,5	2,5	4	6	-	1	15
Nori	2	5,5	6	12	1,5	4	31
Kartais nori	7	5,5	11,5	10,5	3,5	4,5	42,5
Nenori	1	-	2	2,5	-	1	6,5
Labai nenori	1	-	3	0,5	0,5	-	5
Viso, %	12,5	13,5	26,5	31,5	5,5	10,5	100

42,5 % respondentų į mokyklą nori eiti kartais, 31 % - nori eiti į mokyklą, 15 % - labai nori lankyti mokyklą, 6,5 % - nenori ir 5 % - labai nenori eiti į mokyklą. **6 – 7 klasių** kai kurie *berniukai* nenori ir labai nenori eiti į mokyklą, todėl, kad:

- tingi mokytis;
- atsibodo, nes kiekvieną dieną reikia rašyti rašinius.

8 – 10 klasių *berniukai* nenori ir labai nenori eiti į mokyklą, nes:

- nepatinka mokslai;

- nes reikia mokytis;
- daug pamokų, jos psichologiškai veikia nervus;
- tingi mokytis;
- nes nuobodu ir nėra ką veikti.

To paties amžiaus *mergaitės* labai nenori ir nenori eiti į mokyklą, nes:

- neįdomu;
- nepatinka mokslai;
- kai kurios nežino, kodėl nenori eiti į mokyklą, bet nenori.

11 – 12 klasių vaikinai labai nenori eiti į mokyklą, nes:

- neįdomu;
- daug pamokų ir jos nenaudingos ir neįdomios.

To paties amžiaus *merginos* nenori eiti į mokyklą, nes:

- neįdomu;
- tingi eiti.

21 lentelėje pateikiami duomenys apie tai ką mokytojai žino apie mokinių popamokinę veiklą.

21 lentelė

Mokytojų nuomonė, apie mokinių laisvalaikį (N = 70)

Mokytojai žino mokinių laisvalaikio užsiėmimus	67,3	Mokytojai nežino, kuo laisvalaikiu užsiima mokiniai	32,7
Sėdi bibliotekoje	7,1	Nežinau, bet pasidomėsiu	23,4
Susitinka su draugais	15,9	Nežinau ir neįdomu	5,2
Sėdi prie kompiuterio	24,3	kita	4,1
Laisvalaikį leidžia klubuose	1,4		
Lanko treniruotes	8,6		
Lanko būrelius	10		

Mokytojų nuomone, jie žino ką veikia mokiniai po pamokų (67,3 %): sėdi prie kompiuterio (24,3 %), susitinka su draugais (15,9 %), lanko būrelius (10 %), lanko treniruotes (8,6 %), sėdi bibliotekoje (7,1 %), laisvalaikį leidžia klubuose (1,4 %).

32,7 % mokytojų nežino ką mokiniai veikia laisvu laiku, 23,4 % nežino, bet pasidomės, 5,2 % nežino ir neįdomu, 4,1 % nurodė kitas priežastis:

- lanko dienos centrą;
- padeda tėvams ūkio darbuose;
- mokiniai, kurie namo važiuoja su mokykliniu autobusu, neturi laiko popamokiniai veiklai, nes turi laikyti autobuso grafiko.

Praktiškai dauguma mokytojų turintys didesnę darbo stažą nežino ką veikia mokiniai po pamokų, o mokytojai turintys mažesnę darbo stažą praktiškai visi žino ką veikia mokiniai po

pamokų. Galbūt tai rodo vyresnio amžiaus mokytojų pasyvumą, o jaunesni mokytojai turbūt daug daugiau domisi mokinių laisvalaikiu.

22 lentelėje pateikti duomenys apie mokinių laisvą laiką.

22 lentelė

Mokiniai laisvalaikio užsiėmimai (N = 200)

	6-7 klasės, %		8-10 klasės, %		11-12 klasės, %		Viso respondentų, %
	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	
Skaito	-	2,5	1	6,5	-	0,5	10,5
Sėdi prie kompiuterio	7,5	4	11	9	3	2	36,5
Sportuoja	1,5	0,5	4	1,5	0,5	2,5	10,5
Šoka	1	1	1	4,5	0,5	1	9
Susitinka su draugais	2	4,5	7,5	7,5	1	3	25,5
Kita	0,5	1	2	2,5	0,5	1,5	8
Viso, %	12,5	13,5	26,5	31,5	5,5	10,5	100

Vis tik daugiausia respondentų sėdi prie kompiuterio (36,5 %), kiti susitinka su draugais (25,5 %), 10,5 % skaito ir sportuoja tokia pati dalis mokinių, 9 % - šoka. 8 % pasirinko atsakymą kita. Kai kurie **6 – 7 klasių berniukai**:

- žaidžia su draugais.

Mergaitės:

- dainuoja;
- eina pasivaikščioti.

8 – 10 klasių berniukai laisvu laiku:

- mokosi remontuoti automobilį;
- būna pas draugus;
- dirba kaime;
- žiūri televizorių;
- daro daug čia neišvardintų įvairių dalykų.

Mergaitės:

- lanko muzikos mokyklą;
- žaidžia futbolą;
- žaidžia tenisą;
- dainuoja;
- groja;
- klausosi muzikos;

- fotografuoja;
- mokosi kitų kalbų, kurių nemoko mokykloje;
- groja gitara;
- groja pianinu.

11 – 12 klasių vaikinai:

- klausosi muzikos.

Merginos:

- padeda tėvams ūkyje;
- miega.

Mokytojai labai nedaug žino ką veikia mokiniai laisvu laiku, jie įvardijo tik kelias nepateiktus atsakymus, o mokiniai labai daug ir įvairių atsakymų pateikė ką jie veikia laisvu laiku. Tai rodo mokytojų pasyvumą, jie nelabai domisi ką veikia mokiniai ne pamokų metu.

23 lentelėje pateikti duomenys apie mokinių laisvalaikio praleidimo vietą.

23 lentelė

Vietos, kur mokiniai leidžia laisvalaikį (N = 200)

	6-7 klasės, %		8-10 klasės, %		11-12 klasės, %		Viso respondentų, %
	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	
Namie	2,5	5	5,5	8	2	3,5	26,5
Kieme	2,5	2	4,5	6	1	0,5	16,5
Su draugais	3,5	4,5	7,5	9,5	1,5	4,5	31
Klubuose	0,5	-	2	-	-	-	2,5
Treniruotėje	1,5	1	3,5	2	0,5	1	9,5
Lanko būrelį	1	1	2	4	-	-	8
Kita	1	-	1,5	2	0,5	1	6
Viso, %	12,5	13,5	26,5	31,5	5,5	10,5	100

Didelė dalis mokinių praleidžia laisvą laiką su draugais (31 %), taip pat nemaža dalis būna namie (26,5 %). 16,5 % apklaustųjų laiką leidžia kieme, 9,5 % - treniruotėje. 8 % lanko būrelį: **6 – 7 klasių berniukai** lanko:

- tinklinio būrelį.

Mergaitės:

- dramos;
- fotografavimo;
- šokių.

8 – 10 klasių mergaitės lanko:

- šokių būrelius;

- skautų;
 - muzikos mokyklą.
- 6 % užsiiminėja kita veikla.
- 6 – 7 klasių** kai kurie *berniukai* padeda tėvams ūkininkauti.

8 – 10 klasių *berniukai*:

- garaže padeda taisyti automobilius;
- dirba.

Mergaitės būna:

- gamtoje;
- parke;
- šokiuose;
- muzikos mokykloje.

Kai kurios **11 – 12 klasių *merginos*** laisvą laiką su širdies draugu.

24 lentelėje duomenys apie tai ką mokiniai galvoja veikti baigę mokyklą.

24 lentelė

Mokinių siekiai baigus mokyklą (N = 200)

	6-7 klasės, %		8-10 klasės, %		11-12 klasės, %		Viso respondentų, %
	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	Berniukai	Mergaitės	
Mokysis universitete	1,5	5	3	12,5	1,5	2	25,5
Mokysis kolegijoje	2	3	3,5	8,5	2	2,5	21,5
Ieškos darbo Lietuvoje	3	3,5	6	4	1	1	18,5
Važiuos į užsienį dirbti	4	0,5	9	1,5	-	1	16
Nieko neveiks	0,5	1	1,5	0,5	-	0,5	4
Kita	1,5	0,5	3,5	4,5	1	3,5	14,5
Viso, %	12,5	13,5	26,5	31,5	5,5	10,5	100

Dauguma ruošiasi mokytis toliau universitetuose (25,5 %), kolegijose (21,5 %). Kita dalis jaunuolių žada ieškotis darbo, vieni Lietuvoje (18,5 %) kiti užsienyje (16 %). 14,5 % dar nežino ką veiks. **6 – 7 klasių** kai kurie *berniukai* nežino ką veiks ir dar galvoja, *mergaitės* kai kurios taip pat nežino. **8 – 10 klasių *berniukai*:**

- žada padėti močiutei;
- kai kurie toliau mokysis vidurinėje mokykloje;
- kiti profesinio rengimo centruose žada mokytis;
- kiti sako, kad priklausys visa tolimesnė ateitis nuo to kaip išlaikys egzaminus.

Mergaitės to paties amžiaus:

- bandys įgyti kokį nors išsilavinimą;
- stengsis daryti tai kas labiausiai patinka;
- viena mergaitė bus ūkininke;
- mokysis profesinio rengimo centre;
- kai kurios tęs mokslus vidurinėje mokykloje.

11 – 12 klasių *vaikinai*:

- mokysis karo mokykloj;
- policijos akademijoje;
- kiti ieškos darbo.

Šio amžiaus ***merginos*** mokysis:

- ten kur leis egzamino rezultatai;
- kai kurios dar nieko nežino;
- mokysis profesinio rengimo centre;
- kai kurios liks namie.

4 % apklaustųjų žada nieko neveikti.

Iš tyrimo duomenų matyti, kad 6 – 7 klasių mokiniai mažai galvoja apie savo tolimesnę ateitį, gal todėl, kad jie dar per jauni, o gal todėl, kad galvoja, kad dar daug laiko turi tolimesniems apsisprendimams. Vyresnių klasių mokiniai, dauguma mąsto apie savo ateitį, ir yra apsisprendę, ką veiks toliau.

Išvados

1. Apžvelgę streso sampratą psichologijoje, jo priežastis, poveikį suprantame, kad daug veiksnių lemia tai, kad mokiniai patiria stresą. Mokiniai daugiausiai stresą patiria mokykloje ir namie, šeimoje. Kiekvienas vaikas skirtingai reaguoja į patirtą stresą, todėl būtų gerai stengtis vengti stresinių situacijų. Kai kurie paaugliai labai sunkiai išgyvena patirtą stresą, pvz., patyčias mokykloje, mokymosi krūvį ir tai kai kuriuos gali privesti prie savižudybės. Paauglystėje mokiniams ypač sunku prisipažinti, kad jie ko nors nežino ar nesupranta, geriau jie tai slepia savo elgesyje.

2. Mokiniai turi teisę į mokymąsi be streso. Kad to išvengti, pirmiausia reiktų mažinti mokymosi krūvį, kuris daugelį mokinių tikrai varo į didžiulę neviltį. Toliau jiems reiktų mokykloje sukurti teigiamą aplinką, kad ten jiems būtų malonu ir saugu. Neversti vaiko daryti tai, kas jam nemiela.

3. Apklaustos duomenys rodo, kad daugiau negu pusė apklaustų mokinių žino savo teises ir pareigas. Nei pusė apklaustų mokytojų, apie tai, ar mokiniai žino savo teise ir pareigas neatsakė.

4. Remiantis tyrimo duomenimis matome, kad beveik kiekvienas mokinys patiria stresą mokykloje, mokytojų nuomonės nelaibai skiriasi nuo mokinių nuomonių. Mokytojai taip pat mano, kad mokiniai patiria stresą mokykloje.

5. Tyrimas parodė, kad mokiniai ir mokytojai stresą supranta panašiai. Mokytojai mano, kad didžiausią stresą mokiniams sukelia kitų vaikų patyčios, mokiniai mano taip pat.

6. Hipotezė iš dalies pasitvirtino: jeigu mokiniams mokykloje būtų sukurta saugi aplinka ir geri santykiai tarp mokinių bei mokinių ir mokytojų, jų teisė į mokymą(si) be streso būtų realizuota.

Rekomendacijos

1. Mokytojų nuomonė, vertinant mokinių teisę į mokymąsi be streso, yra svarbi, nes būtent jie daugeliu atveju gali nuspręsti, ar mokinys patiria stresą mokykloje ar ne. Jeigu mokiniai mokykloje patiria stresą, tada reikėtų imtis priemonių situacijai pakeisti, pvz., nukreipti mokinių pedagoginei – psichologinei konsultacijai.

2. Mokinių ugdymas mokykloje paauglystės laikotarpiu tampa vienu iš svarbiausių veiksnių, dedant pamatus tolimesniam mokinio gyvenimui. Todėl rekomenduojame mokykloje kurti saugią aplinką mokiniams, stengtis nesukelti stresų, bendrauti kaip su lygiaverčiais žmonėmis. Patiriantiems stresą mokiniams nereikėtų visada priminti, kad jis patyrė kažkokią tai nesėkmę, mokytojams nereikėtų akcentuoti mokinio problemų girdint visai klasei. Mokytojas turėtų pastebėti klasėje kilusias stresines situacijas ir mokėti jas spręsti, kol jos neperaugo į smurtą, agresiją ar patyčias. Tai, koks mokytojų ar pačių mokinių požiūris į kitą mokinį, priklauso nuo jų pačių. Tad mokytojams rekomenduojame sugebėti išvelgti stresines situacijas, o mokiniams stengtis jų išvengti, stengtis elgtis taip, kad nekiltų konfliktinės situacijos.

3. Mokiniai, patiriantys stresą mokykloje, turėtų žinoti, jog gali kreiptis pagalbos į klasės auklėtoją, į psichologą, į mokyklos direktorių, į socialinį pedagogą ir t.t., o šie asmenys savo ruožtu turėtų užsitarnauti mokinių pasitikėjimą, mokėti saugoti jų paslaptis, būti jautriais ir tolerantiškais.

Literatūra

1. Aramavičiūtė, V., Martišauskienė, E. (2004). *Ryškesni paauglių ir jaunuolių socializacijos ypatumai. Pedagogika*, 70, 14 – 19.
2. Barkauskaitė, M., Gaigalienė, M., Makarskaitė, R. (2002). *Būsimieji mokytojai apie reikšmingiausias mokyklinių metų įvykius. Pedagogika*, 63.
3. Arends, R. I. (1998). *Mokomės mokyti*. Vilnius: Margi raštai.
4. *Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai. Priešmokyklinis, pradinis ir pagrindinis ugdymas (2003)*. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.
5. Birker, K., Schott, B. (1998). *Pasipildykime energijos*. Vilnius: Vaga.
6. Boulton M. J., Underwood K. (1995). *Bully / victim problems among middle school children. British Journal of Educational Psychology*, 62: 73 – 87.
7. Bukšnytė, L. (2006). *Prisitaikymo mokykloje sunkumus patiriančio paauglio psichologinė charakteristika. Socialinis darbas*, 5(2), 37-43.
8. Butkienė, G., Kepalaitė, A. (1996). *Mokymasis ir asmenybės brendimas: pedagoginis psichologinis įvadas studentams, mokytojams, tėvams*. Vilnius: Margi raštai.
9. Bulvainaitė, O. (2005). *Mokyklos baimė. Šiaulių naujienos*, 18(14638), 19-20.
10. Crick N. R., Dodge K. A. (1996). *Social information processing mechanisms in reactive and pro-active aggression. Child Development*, 67: 993 – 1002.
11. Dereškevičius, P. (2000). *Mokyklos nelankymo sociokultūrinės priežastys*. Vilnius.
12. Jucevičienė, P. (1996). *Organizacijos elgsena*. Kaunas: Kauno technologijos universitetas.
13. *Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija (1995)*. Vilnius.
14. Jovaiša, L. (2007). *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis.
15. Jovaiša, L. (2002). *Edukologijos įvadas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
16. Gage, N. L., Berliner, D. C. (1994). *Pedagoginė psichologija*. Vilnius: Alma litera.
17. Gilligan, J. (2002). *Smurto prevencija*. Vilnius.
18. Greenberg, M. T., Weissberg, R. P., Obrein, U. (2004). *Enhancing School – Based Prevention and Youth development Through Coordinated Social, Emotional and Academic learning. American Psychologist*. 6/7.
19. Goldstein A.P. (1998). *ART – Aggression Replacement Training*. Chicago: Illinois Reseach Press.
20. Gudžinskienė, V., Barkauskaitė, M. (2001). *Pradinukų emocinė savijauta ir ją lemiantys veiksniai. Šiuolaikinės pedagoginės idėjos ir jų kelias į mokyklą: respublikinės moks. konferencijos medžiaga (p. 23-31)*. Vilnius: VPU leidykla.

21. O'Honlon, B. (1999). *Stresas*. Vilnius.
22. Hurrelmann K. & Unvergzat, G. (2001). *Kaip išugdyti stiprius vaikus*. Vilnius.
23. Kardelis, K. (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. 2-asis pataisytas ir papildytas leidimas. Kaunas.
24. Karmaza, E., Grigutyte, N., Karmazė, E. (2007). *Smurtas mokykloje: prevencija ir pagalba*. Vilnius.
25. Kutkienė, L. (2006). *Pilnų ir nepilnų šeimų 13 – 18 metų paauglių streso įveikos strategijų ir emocinio intelekto sąsajos*. *Pedagogika*, 84(1), 135 – 140.
26. Lileikienė, T., Milašiūnaitė, V. (2007). *Psichologiniai mokytojo ir mokinių santykių aspektai: mokymosi sunkumus patiriančių mokinių požiūris*. *Pedagogika*, 87, 71 – 76.
27. Mielke, U. (1997). *Geriau supraskime sunkius vaikus*. Vilnius: Lektūra.
28. Myers, D. G. (2000). *Psichologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
29. Navaitis, G. (1998). *Psichologinė parama vaikams*. Vilnius Kronta.
30. Olweus, D. (1991). *Bullying – vietim problems among school children: Basic facts and effects of a school based intervention programs*.
31. Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Oxford and Cambridge, MA: Backwell Publisher.
32. Olweus, D. (1994). *Annotation Bullying at school: Basic facts and effects of school based intervention program*. *Journal of Child psychology and Psychiatry*, 35: 1171 – 1190.
33. Pellegrini, A. D., Long, J. D. (2002). *A longitudinal study of bullying, dominance and victimization during the transition from primary school through secondary school*. *British journal of Developmental Psychology*, vol. 20, 259 – 280.
34. Piffner, L. (2001). *Father Absence and Familial Antisocial Characteristics*. *Journal of abnormal child psychology*. 29(5), 357 – 367.
35. Povilaitis, R., Valiukevičiūtė, J. (2006). *Patyčių prevencija mokykloje*. UAB Multiplex.
36. Povilaitis, R. Jasiulionė, J. S. (2008). *Moku bendrauti be patyčių*. Vilnius: švietimo aprūpinimo centras.
37. Poderienė, G. (2002). *Pradinių mokyklų mokinių adaptacija penktoje klaseje*. *Pedagogika*, 62, 81-85.
38. *Psichologijos žodynas* (1993). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
39. Schafer, M., Korn, S., Smith, P. K., Hunter, S. C., Mora-Merchant, J. A., Singer, M. M., Meulen, K. (2004). *Lonely in the erowd: Recollections of Bullying*. *British Journal of Developmental Psychology* 22, 379 – 394.
40. Suslavičius, A., Valickas, G. (1999). *Socialinė psichologija teisėtvarkos darbuotojams*. Vilnius: Teisės akademija.

41. Targamadžė, V., Valeckienė, D. (2007). *Patyčių bendrojo lavinimo mokykloje samprata: priežasčių, formų ir pasekmių diskursas*. Acta Paedagogica Vilnensia 19, 159 – 171.
42. Tijūnelienė, O. (2000). *Mokytojo autoriteto samprata Lietuvoje*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
43. Tilindienė, I. (1996). *Paauglių iš pilnų ir nepilnų šeimų savęs vertinimas ir santykių su aplinka*. Pedagogika, 83, 148 – 153.
44. Trimakas, K. A. (1997). *Asmenybės raida gyvenime*. Kaunas: Tarpdiecezinės Katechetikos komisija.
45. Valickas, G. (1997). *Psichologinės asocialaus elgesio ištakos*. Vilnius: Lietuvos teisės akademija.
46. Vollmer, H. (1998). *Jaučiuosi visiškai išsekusi*. Vilnius: „Alma littera“.
47. Zaborskis, A., Cirtautienė, L., Žemaitienė, N. (2005). *Moksleivių patyčios Lietuvos mokyklose 1994-2002 m.* 41(7). Medicina. Kaunas.
48. Žukauskienė, R. (1998). *Raidos psichologija*. Vilnius: Margi raštai.
49. Захаров, А. И. (2000). *Дневные и ночные страхи у детей*. Санкт-Петербург: Издательство СОЮЗ.

PRIEDAI